

Законик Хамураби, 1925.

Садржај

1. Предговор
2. Хамурабиев Законик, његов значај и садржина
3. Текст Законика
4. Хамурабиева држава
5. Религија Вавилоњана и Асираца

34(091)

Др. ЧЕД. МАРКОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

ЗАКОНИК ХАМУРАБИ ВАВИЛОНСКОГ КРАЉА (2000 год. пре Хр.)

Култура Хамураби и његовог Закона спада
у највећа дела светске историје.

Dr. Josef Kohler.

Chef d' oeuvre de la pensée humaine.

P. V. Scheil.

Eine der wichtigsten Urkunden in der Geschich-
te der Menschheit überhaupt.

Dr. Hugo Winkler.

To jurists and students of comparative law,
the Code, by reason of its antiquity, has an im-
portance surpassing that of similar collections
from India, Greece, or Rome.

Stanley A. Cook, M. A.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

Београд, Кнез Михаилова улица 1.

1925.

Др. ЧЕД. МАРКОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА



ЗАКОНИК ХАМУРАБИ

ВАВИЛОНСКОГ КРАЉА

(2000 год. пре Хр.)



Култура Хамураби и његовог Закона спада
у највећа дела светске историје.

Dr. Josef Kohler.

Chef d' oeuvre de la pensée humaine.

P. V. Scheil.

Eine der wichtigsten Urkunden in der Geschich-
te der Menschheit überhaupt.

Dr. Hugo Winkler.

To jurists and students of comparative law,
the Code, by reason of its antiquity, has an im-
portance surpassing that of similar collections
from India, Greece, or Rome.

Stanley A. Cook, M. A.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

Београд, Кнез Михаилава улица 1.

1925.



5544

ШТАМПАРИЈА ЕТЕЛКЕ РАЈЧИЋ СУБОТИЦА, ЗАГРЕБАЧКА УЛИЦА 2.

ПРЕДГОВОР.

Суд о Хамурабиевом Законику дали су компетентнији од мене.

Образложавати потребу његовог превода код нас, значило би наивно радити сувишан посао: доказивати вредност опште културне историје, историје права и упоредног права. Али и ако превод није намењен искључиво правницима, можда није излишно скренути пажњу на мишљење неких аутора, према коме правник у правом смислу није добар познавалац права које важи ако у исто време не познаје и историју права, и на, прилично строге, Лутерове речи: Правник, који није ништа више него правник, бедно је створење.

Кратком систему под насловом „Хамурабиев Законик, његов значај и садржина“, идентичном са предавањем које сам на Београдском Народном Универзитету одржао 19. марта 1924. год. (када је и рад био готов за штампу), и тексту Законика, додао сам и преводе „Хамурабиева држава“ и „Религија Вавилонца и Асираца“. Оба су и врло интересантна и врло поучна.

Од свега што је до сада писано о Хамурабиевом Законику, у току рада имао сам ова дела:

Dr. *Hugo Winkler*, Professor an der Universität Berlin. Die Gesetze Hammurabis Königs von Babylon, um 2250 v. Chr. Vierte verbesserte Auflage. Leipzig 1906.

V. *Scheil*. La loi de Hammurabi (vers 2000 av. J.—C.). Troisième édition. Paris 1906.

Stanley A. Cook. The laws of Moses and the code of Hammurabi. London 1903.

J. Kohler, Professor an der Universität Berlin, und *F. E. Peiser*, Privatdozent an der Universität Königsberg. Hammurabis Gesetz. Leipzig 1904—1910.

За основ превода узео сам немачки превод од Dr. Винклера, али сам се при том служио и преводима осталих поменутих аутора, што је означено и у самом преводу.

23. септембра 1925. год.
Суботица.

Dr. Чед. Марковић.

ХАМУРАБИЕВ ЗАКОНИК, ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ И САДРЖИНА.

Камени блок, на коме је текст закона, пронашао је, делом у децембру 1901. године, делом у јануару 1902. године, de Morgan, при својим ископавањима у Сузи. Висок је 2.25, у обиму при дну износи 1.90 метара. Урезано од стране (по наређењу) Хамурабиа, око 2000. године пре Христа, за храм у Сипару¹⁾ (сада руине Абу Хабба, код Багдада), ово ремек дело људске мисли однео је, као ратни трофеј, око 1120. год. пре Христа, у своју престоницу (Сузу) еламитски краљ Шутрук Нахунт (Scheil).

Горњи део блока представља бога сунце Шамаша, од кога Хамураби прима законе, којима је покривен остали део камена. Бог сунце седи на уздигнутом престолу. На глави му је увијена капа (чалма?); огртач му је у воланима. Иза његових леђа расипају се зраци. У десној руци, на којој је бразлетна или прстен, држи скиптар, симбол власти.²⁾ Краљ стоји пред

¹⁾ Salamon Reinach (videti Dodatak) veli, da je u Mardukovom hramu, u Vavilonu, izdao zakon, koji je krajem 1901. godine pronađen u Suzi.

²⁾ *Mirande* (videti niže pod*): Bog izgleda da diktira zakon, i predaje mu zapovednički štap (le baton de commandement).

Ima pisaca, koji drže da je skiptar u rukama Šamaša simbol mudrosti, i drugih, po kojima skiptar predstavlja pravilan tok sunca preko neba. Možda je, s obzirom na pogovor zakonu, koji treba da je večan, i sam Hamurabi, odnosno onaj koji je dao nacrt spomenika, u svojoj zamisli skiptru dao ovo drugo značenje. (Videti napomenu 2. na strani 4. kod Cook-a).

Pri istraživanju prvobitnog značenja skiptra, ne treba gubiti iz vida značenje sekire, koju su liktori nosili u snopu pruča. Ona je bila simbol sile, zemljišnom sopstveniku simbol svojine, zadobijene i održavane silom, sudu simbol moći njegove presude.

Skiptar, kako je predstavljen na Hamurabievom spomeniku, prav je, kratak štap, možda umanjeni predstavnik motke, prvog oruđa kojim se pravo zadobijalo i zadobijeno održavalo.

To značenje ima, verovatno, skiptar i kod velikodostojnika hrišćanske crkve, (ljudskih) pastira, koji batinom slado čuvaju i teraju u red neposlušne ovčice. Drugo obeležje ne nosi ni maršalska palica, kao ni „kmetski štap“.

Po Vinogradovu (Sir Paul Vinogradoff. *Principes historiques du droit. Introduction. Le droit de la tribut. Traduit de l'anglais. Paris 1924. P. 352.* Moj izvod ovog dela nalazi se u štampi), skiptar simbolizira vlast.

Pesma o kralju Nalu. Ulomak iz staroindiskoga „Mahabharata“. Preveo s originala i protumačio T. Maretić. Srpska Književna Zadruga. Kolo XXVII. Broj 181. S. 127. „Tu se misli bog Jam, koji je inače bog smrti i podzemnog sveta, ali je ujedno i bog pravедности, koji nepravednike kazni bijući ih svojom palicom (ne mora se misliti palica u pravom smislu, može se misliti i u prenosnom, kao i mi što kažemo o hrišćanskom bogu da ljude šiba)“.

Platon. *Apologie de Socrate. Traduction par A. Bastien. Paris P. 335.*

Шамашем у ставу покорности. Обучен је у дугачку плисирану тунику; на глави има капу; десну руку држи на устима, а лева му је око паса. Слично богу сунцу, и он носи вештачки преплетену браду (Cook).³⁾

Натпис је најважнији познати споменик вавилонске културе, према којој, до наласка споменика боље позната, асирска владавина последњих хиљаду година пре Христа представља периоду опадања староисточњачке културе. Садржи, у 16 очуваних редова предње и 28 редова задње стране стеле, скуп закона, које је Хамураби, најзнатнији краљ прве вавилонске династије, увео као оснивалац нове државе и сређеног стања, после дугог времена унутрашњих и спољашњих борби. Овај *Corpus iuris* представља, у развићу човечанства, најстарији до сада познати споменик ове врсте. Он није важан само по томе што нам даје обавештења о вавилонском културном животу, него је један од најважнијих споменика у историји човечанства у опште. Обавештења, која нам пружа, искористити у свима правцима, чиниће задатак сваког истраживања културно историјског развића човечанства; Хамурабиеви закони представљају у будуће нов период за културну историју (Winkler). За правнике и проучаваоце упоредног праве, овај Законик, с обзиром на своју старост, има већи значај од сличних колекција индијских, грчких или римских (Cook).

Натпис је дешифрирао француски асириолог Scheil.

„Један и други (bogovi Radamant i Eak) sude држећи штапић у рuci. I sam Minos, који седи на страни и на њих pazi, има у ruci златан скиптар како то Homerov Ulis прича да је видео: златан скиптар у ruci, sudeћи mrtvima“.

Razume se да је за прво мерење dužine, i posredno površine, morala služiti prava molka.

Ako prvobitno značenje reči pravo hoćemo да изведемо или доведемо у vezu са pravo, moramo, pored ostalog (npr. у predgovoru Hamurabievom Zakoniku veli se: „у уста ljudi stavio sam pravo i pravdu“), у ocenu uzeli oba ta obeležja pravog štapa: oruđe за napad i odbranu, s јedne, i mera s druge strane.

Pri tom valja imati у vidu, да је nepravo по јednom mišljenju (Schopenhauer) starije od prava, ne zaboraviti izreku, batina је iz raja izašla (navravno i drugu, да она ima dva kraja), i seliti se indijskog zakonodavca Manu, по kome:

„Strah od kazne је ono što svima pokretnim i nepokretnim kreaturama dopušta да uživaju njima sopstveno i što ih zadržava да се ne udalje od svoje dužnosti. Kazna upravlja čovečijim rodom, kazna ga štiti; kazna bdi kad sve spava; kazna је pravda vele mudraci... Sve bi se stvari korrumpirale, sve brane bile bi oborene, univerz bi bio konfuzija, kad kazna ne bi vršila svoju dužnost.“

A što kazna i pored te slavopojke, која svakako nije posve bezrazložna, ljude nije učinila mnogo boljim no što su bili, dolazi otuda, što često „podjednako biva i pravednima i nepravednima“ i „što nema odmah osude за зло delo, zato srce sinova ljudskih kipi у njima да čine зло“ (Knjiga Propovednikova).

³⁾ Postoji i mišljenje, да figura у sedećem položaju prestavlja samog Hamurabia, pred kojim стоји čovek tražeći pravdu (Cook. P. 5.).

Питање о утицају Хамурабиевог Законика на Мојсијевог закон, па, преко овога, и на менталитет хришћанских народа, спорно је.

Мојсијевог закон писан је, по предању, на 600 година после Хамурабиевог. У опште је признато, да се под Амрафел (Мојсијева Књига I. 14) има разумети Хамураби, а „вавилонска кула“, која се такође помиње у библији (Мојсијева Књига I. 11) дело је Хамурабиево. Према томе, као и према извесним другим околностима, састављачима Мојсијевих књига Вавилонија и њени закони нису били непознати. Док се многе сличности у правном и у опште друштвеном животу разних народа објашњавају природом ствари, будући да сва људска друштва имају извесна општа обележја и да сличне прилике изазивају слична уређења, неки налазе (нпр. Salomon Reinach), да између Хамурабиевог и Мојсијевог закона постоје сличности, које се не могу објаснити случајношћу.*)

Упоређење, пак, између Хамурабиевог и Мојсијевог закона испада у корист првога: вавилонски државни и правни живот модернији је, Вавилонија је развила правну културу,

*) У prilog mišljenja о uticaju Hamurabievog Zakonika, vredno је, uzgred, обратити pažnju и на sledeće:

Prema pismima (sa klinastim pismenima) из 14. i 15. stoleća pre Hrista, која су nađena у Tel el Amarni, у Egiptu, „egipatski kraljevi i palestinski kneževi služili su се, у diplomatskom saobraćaju, klinastim pismenima i vavilonskim jezikom, što svedoči о trajnosti vavilonskog kulturnog uticaja на ceo istok“. Dr. Ernst Klauber, Keilschriftbriefe, Staat und Gesellschaft in der babylonisch-assyrischen Briefliteratur. Leipzig 1911. S. 17. —

(Ovu knjigu, kao i mnoge druge, prijateljski mi је stavio на raspoloženje из svoje bogate biblioteke G. Dr. Veselin Čajkanović, profesor Beogradskog Univerziteta).

Dominique Mirande, président de chambre honoraire à la cour d'appel de Paris. Le Code de Hammourabi et ses origines. Paris 1913. P. 51-52. Hamurabiev Zakonik „zasnovao је pravo i moral (les mœurs) civilizovanog sveta. I danas, povrativši се на svetlost, može са legitimnom gordošću posmatrati dugi niz zakona, čiji је он otac.

„Bio је на snazi još у vreme Asurbanipala.

„Knjiga mrtvih, која nam је sačuvana са mumijama Starog Egipta, njime се је inspirisala. Zakonodavci jevrejskog naroda, који је neosporno haldejskog porekla, izvesno су га poznavali; njegov osnov i forma nalaze се у Bibliji, npr. у glavama XXI i XXII Mojs. knj. II, i njegov trag до нас može се pratiti kroz minosko (minoenne), grčko i rimsko zakonodavstvo“.

Zbog dvostrukog značaja, dodajem i primedbu⁽¹⁾ са strane 52. ovog dela: „U uspomeni је uzbuđenje, izazvano, 1902. god., pismom koje је, povodom Deliceve konferencije о pozajmicama judejskih zakona из vavilonskog zakonodavstva, imperator Viljem II uputio predsedniku Akademije у Berlinu. Imperatar се živo žalio на вреданje (l'atteinte portée) Svetih Knjiga. Otkriće Hamurabievog Zakonika, učinjeno iste godine, eklatantno је potvrdilo tezu nemačkog naučnika.“

На основу tablica, nađenih у Vaviloniji i Asiriji, koje су svojom sadržinom svedočile о visoko razvijenoj religiji i perfektно organizovanoj vojničkoj državi, Delitsch је bio zaključio да će се, kad budu bolje poznati zakoni Vavilonije i Asirije, utvrditi poreklo Mojsijevog zakonodavstva (Cook. P. 18.).

која с нашом има много веће сродности. Хамурабијев закон модернији је и од Корана и закона XII таблица (Kohler).

Сравнимо ли Хамурабијев Законик са Душановим Законом, сравњење није у свему на штету Хамурабијевог Законика. Ако је тачно, да је један закон обимом у толико мањи у колико је примитивнији¹⁾, Хамурабијев Законик има 282, Душанов Законик само 201 пропис. Сем тога, о уговорима (и породичним односима), питања која више интересују културнијег но примитивнијег законодавца, код кога кривични прописи апсорбују т. р. све право²⁾, Хамурабијев Законик има много већи број прописа но Душанов Законик. За казне у Душановом Законику, и ако је он закон хришћанског народа и за 3400 година доцнији од Хамурабијевог, не може се рећи да су мање свирепе од казни многобожачког Хамурабијевог Законика, ма да је у првом мање кривичних дела угрожених казном. У погледу везе са религијом и слободом савести, Хамурабијев Законик више је но модеран, док је Душанов Законик у правом смислу хришћанско средњовековни (нпр. чл. 5—19.). Између њих постоје и сличности, од којих је једну нарочито интересантно истаћи. Наиме, оба се завршују прописима т. р. исте садржине:

по §. 282. Хамурабијевог Законика, ако роб каже господару: „ти ниси мој господар“, а господар на суду докаже своје право, господар да робу одсече уво;

по чл. 201. Душановог Законика, ако меропак (једна врста блажијег ропства) побегне од господара, овај, где га нађе, да га осмуди и нос му распори.

Можда ова сличност долази отуда, што се је на крају и један и други законодавац запитао, да ли је довољно наглашио оно што му се чинило за најважније, па је нашао за потребно да то и понови и тиме удари печат своме закону.

Сем божијег суда и заклетве, доказних средстава од којих је друго још у употреби, и једног прописа о свештеницама (§. 120.), у Хамурабијевом Законику нема ничега религиозног. Он је потпуно световни закон. Скоро сваки пропис представља савршену правну норму, тј. такву која повлачи световну унапред одређену штетну последицу за поступање противно норми. Религиозно. обележје носе само предговор и поговор закону. У првом, Хамураби каже да су га богови позвали да влада народима и да прибави важност праву у земљи, у другом каже да је тај задатак испунио, па благосиља владаноца који би његове добро промишљене речи поштовао, а баца страшно проклетство на онога који би његов споме-

ник уништио, његове речи изменио или место његовог на споменик ставио своје име.¹⁾

У гњеву на таквог свог следбеника, који би његов споменик уништио, његово име заменио или његове речи изменио, Хамураби, који себе назива краљем правде и који теретну дужност владаноца сматра као дужност доброг оца, можда и несвесно изражава мишљење, да је народ ради владаноца а не владалац ради народа. Да би зло прошао т. кав његов следбеник, не устручава се да пожели зло и целом народу, како би зло народа послужило као средство за зло владаноца. То се, донекле, и свакако по предању, истиче и у самом закону, у коме се на једном месту (§. 129.) и слободан грађанин назива робом или слугом краљевим, у смислу поданика.

У колико Хамурабијев Законик уводи нов правни поредак, а у колико потврђује дотадашње обичајно право, апсолутно је немогуће извести из самог закона. Међутим несумњиво је, да и у питањима кривичног и грађанског права, на које се области у главном и ограничава, садржи празнине, које је морало попуњавати дотадашње обичајно право.*

ЦИЉ ДРЖАВНЕ УПРАВЕ.

Постављало се и поставља се питање о оправдању државе.

Постављати то питање, исто је што и постављати питање о оправдању људске заједнице, а постављати питање о оправдању људске заједнице, исто је што и постављати питање о оправдању чопора, јата, роја. Другим речима, пошто је човек природном нужи шћу упућен на живот у друштву са јединкама истог рода, људска заједница је природна појава, те се људским разлозима не може правдати исто тако као ни остале природне појаве. Што се може правдати или кудити, није држава сама по себи, него је то државна управа, управљачи државе, јер су они ти који могу и који би требало да делају свесно, а правдамо илп кудимо поступке који се свесно предузимају или могу и треба да се свесно предузимају.

Циљ или задатак, који је Хамураби себи поставио, и, како сам каже, извршио, јесте **благостање становника**: савладао је непријатеље, уништио бандите, обезбедио ред и мирно стоновите људи, просекао путове, створио паше и појила, побринуо се за исхрану становништва у време глади, обасјао земљу, заштитио сирочад и удовице, понизио охولة,

¹⁾ Mojsije ne samo da naređuje, da se ne dodaje ništa reči koju zapoveda, niti od nje oduzima, nego još i kazuje, da je te reči Gospod izgovorio zboru i „napisa ih na dve ploče kamene koje mi dade“ (Mojs. Knj. V. 4, 5, 12).

* Dr G. Contenau, chargé de missions archeologique en Syrie. La civilisation assyro-babylonienne. Paris, 1922. P. 126. „Hamurabi, pod kojim je, početkom drugog milenijuma, redigovan Zakonik koji nosi njegovo ime, nije bio, istinu reći, novator; njegovi prethodnici su, takodje, obnarodovali zakone“.

^{1) 2)} Emile Durkheim, De la Division du Travail Social. Quatrième édition. P. 182, 124, 115.

оне могући да јаки угњетавају слабе, бринуо се о становницима као добар отац о својој деци, богато обдаривао храмове (који су имали и извесну социалну мисију), у уста људи ставио речи право и правду, створио благостање у земљи.

Читајући писма Хамурабиева, упућена гувернеру Јужне Вавилоније, „добиламо утисак као да пред собом имамо акта Фридриха II или Фридриха Вилхелма I. Његова делатност је грозничава“. (Kohler).

Безбедност и благостање народа исто је тако владалачки задатак и Хамурабиевих следбеника.

То је и данас, и биће за сва времена, једини правилан, стваран, не шимеран критеријум за оправдање државне управе. Сви културни напори и немају други циљ, јер је то крајњи свесни и трезвени циљ сваког појединца и сваке људске заједнице.

Ако тај циљ до сада није нигде у потпуности остварен, не значи и да је неостварљив, у колико његово остварење зависи од моћи и воље човекове. Докле земља пружа довољно средстава за задовољење свих неопходних потреба свих људских бића, не може се, и не треба говорити о немогућности остварења благостања.

ЦИЉ ЗАКОНА.

Закон је једно од средстава за остварење безбедности и благостања, кога у широј људској заједници не може бити, ако сваки члан заједнице не зна, шта је допуштено а шта није, и ако извршиоце недопуштенога не погађају унапред, тачно одређене штетне последице. Закон је и онда кад потврђује или, што је још горе, ствара неједнакости, ограничење самовоље јачих. Познато је, да су писање закона XII таблица захтевали плебејци, и нису само римски жреци суревњиво чували тајну радних и нерадних дана и извесне правне формуле, него су томе слично чинили и мисирски свештеници. Они су отишли још и даље, па су краља Бокхориса, који је право, до тада тајну и углед свештенства, објавио народу, издали његовом непријатељу, који га је спалио (око 800. године пре Христа). Уверени, да су „блажени нишчи духом“, они су то можда и добронамерно могли чинити.

Хамураби је, свакако подстакнут потребом јединства правног поретка на својој пространој територији, био других погледа:

„Угњетени, који има неки спор, нека дође пред моју слику као краља правде, нека прочита мој натпис, схвати моје драгоцене речи, мој натпис показује му његово право, његово срце ће се развеселити“.

Мисли се, да је таквих споменика, какав је нађен у Сузи, било у више вавилонских вароши. Закон је, дакле, био обнародован, право учињено приступачно свима и једно исто за све сличне случајеве. Обнародовањем закон је упућен народу.

ОРГАНИЗАЦИЈА ДРЖАВЕ.

Краљ је самодржац. Сва дела, која се помињу у предговору и поговору закона, као и давање закона, починио је, вели, он сам, као изасланик богова, по њиховој милости и са њиховом помоћи.

Постоје и **краљеви чиновници**: гувернери и други (§§. 33, 34, 15), месне старешине, (§§. 23, 24), као и две врсте војних обвезника (§§. 26, 27).

Надлежност чиновника и месног старешине закон не одређује. Помиње их само у вези са њиховом кривично-правном одговорношћу.

Војни обвезници су људи који држе наследно, али неотуђиво и непреносиво, крајева добра (лен), са којима је везана војна обавеза уживаоца. Други држаоци таквих или сличних добара били су обавезни само на плаћање извесних дажбина.

Добро војног обвезника (лен) није се могло продати ни за његов откуп у случају да је војник у рату заробљен. Дужност откупа, ако војни обвезник није имао другог имања, падала је на храм, чиме је овај вршио једну чисто световну функцију, и на двор (§§. 26—41).

О великом ступњу правног развића сведочи **судска власт**.

У надлежност судије не спада само пресуђење кривичних и грађанских спорова, него још и старатељство (§§ 177, 168).

Да ли је и у колико судска власт била одвојена од управне, бар кад се као судија појављује друго лице а не сам краљ, не види се из закона. По великом броју прописа, у којима се, независно од других чиновника, помињу суд и судија, претпоставка о томе не мора бити невероватна. Исто тако не би била невероватна ни претпоставка, да је судијско звање трајно. Кад се за сваки спор мора обратити судији, јер се више не признају ни самовлашће ни крвна освета (§§. 113, 114, 241), улога судије тешко би се испуњавала, ако би се судија бирао или постављао од случаја до случаја или ако би се суђења одржавала само с времена на време. Уз то ваља имати на уму, да је судија пресуду стављао написмено (§. 5.) и да је судио по писаном закону, што значи, да је морао бити писмен и томе послу вичан.

На основу самог закона, са извесношћу не може се одговорити ни на питање, да ли је судио појединачан (инокосан), судија или је суђење било колегијално. Само једно место указује на колегијалан суд: судија, који је, због поништаја

своје написмено стављене пресуде, јавно отеран са судијске столице, неће више у процесу седити са судијама (§. 5). У другим прописима помињу се „суд“ и „судија“. Но и у садашњим законима (нпр. немачки и швајцарски грађански законици) често се помиње „судија“ у смислу суда, који може бити и колегијалан и инокосан. Исти пропис подстиче и на закључак, да је пресуда подлежала употреби правног средства и да је, према томе, морало бити вишестепених судова, малих и великих судија, без чега ни Шамаши, бог сунце, не би носио назив „велики судија.“ Све то намеће мисао, да је „правна држава“ само називом својствена новом времену.*

Мишљење, да горња казна судију постиже, не кад он преиначи или поништи своју пресуду, него кад његова пресуда „буде поништена“¹⁾ (од више инстанце), не мора бити невероватно због нашег, данашњег, схватања, према коме би положај нижег судије био и сувише незавидан, ако би он био одговоран за случај да његова пресуда буде поништена од стране вишег суда, будући да имамо искуства, да баш и онда кад су судије најсавесније, у једном и истом спорном питању може бити толико различитих пресуда колико има инстанција. По Душановом Законику (чл. 154.), н. пр., положај судије (поротника) био је оптерећен одговорношћу, која се ни најмање не слаже са данашњим погледима:

„Кад се поротници заједно и по закону изјасне се да је неко прав, а после тога се у тога што је оправдан поротом нађе истинит доказ кривице, ја цар од тих поротника наплаћујем по тисућу перпера, и у напредак да се тим поротницима никад не верује, нити да се ко од њих више жени.“

СТАЛЕШКА ПОДЕЛА. СТРАНЦИ И ДОМОРОДЦИ.

Становници су слободни, мушкину и робови.

Слободан је човек, који није, слично ствари, у власти другога.

Стање слободног лица заснива се самим рођењем од слободног човека или од слободне жене (§. 171): Робиња, која је господару родила децу, после његове смрти постаје слободна (§. 171).

¹⁾ Cook, P. 66.

* Dr G. Contenau. P. d. U Hamurabievom Zakoniku „prestavljen je, jednom reči, ceo mehanizam modernog života. Što je Zakonik predvideo samo u krupnim potezima, nalazimo razvijeno u mnogobrojnim poslovnim dokumentima koji su do nas dospeli i koji svedoče o postojanju sudstva i za najsitnije akte društvenog života. Raspoznajemo razne sudove kojima su se Asiro-Vavilonci mogli obratiti, sudove protiv čijih se odluka moglo žaliti. Najviši sud bio je Kraljev sud. Sudiје, okruženi asesorima i pomagani pisarima, izricali su pred svedocima svoje odluke.“

Нема прописа о ослобођењу робова, али нема ни таквих из којих би се могло закључити, да је ослобођење робова искључено.

Слободан човек може постати роб: заробљењем у рату (§. 32), продајом за накнаду штете (§. 54), и слободна жена вољом свога мужа у случају кад је мужу дала повода да је отпусти, он то не учини него узме другу жену, а њу задржи у кући као робињу, свакако неотуђиву (§. 141). У првом случају, кад је неко заробљен у рату, па је откупљен од стране другога и враћен у земљу, дужни су да му откупом слободу поврате месни храм или двор (§. 32).

Роб је човек, који је, слично ствари, предмет својине.

Ропско стање заснива се, по правилу, рођењем од роба и заробљењем у рату.

Робова има две врсте: отуђивих и неотуђивих (§§. 141, 146, 226, 227). Роб двора и роб мушкину има привилегију да се може оженити кћери слободног човека и да су му деца слободна (§§. 175, 176).

Заштита слободних је већа, кривична одговорност робова тежа* (§§. 196-223).

Према трећима, заштићен је као и туђа ствар: казна (глоба) за убиство и повреду роба плаћа се његовом господару (§§. 116, 213, 214, 219). Ипак се, у том погледу, чини извесна разлика између роба и ствари (§§. 219, 223, 224, 225, 231, 232).

Према господару, личност роба, т. ј. живот и неповредност тела роба, несумњиво је заштићена, ма да о томе нема изричног прописа. За казну, господар могао је продати роба (§. 147) или му одсећи уво (§. 282), дакле — не чинити му и што друго. Према томе, роб није бесправан.

Роб је могао имати свога имања, па, следствено и извесну пословну способност (§§. 7, 176). У колико је за то био потребан пристанак господара, закон не казује. На једном месту (§. 7), роб је изједначен синовима, а ови су, нпр. наслеђем од матере, могли имати имања независно од воље оца.

Признаје се крвна веза између слободног човека и робиње, и дворског роба или роба једног мушкину и кћери слободног човека (§§. 170, 171, 175, 176), сигуран пут за опадање поделе и брисање разлике између слободних и робова.

Класа мушкину је у средини између слободних и робова: њихова имовинско правна заштита већа је но слободних (§§. 8, 15), и њихови робови, као и дворски, могу се женити кћерима слободних људи (§§. 175, 176), али правна заштита и углед њихове личности мањи су но слободних (§§. 196 и

* Не по закону, али у пракси очигледно, и данас је, и код нас је, исти случај са тз. „виденим“, „отменим“, „великим“ и малим, богатим и сиромашним. Сvakodnevni život pruža за то безброј примера.

197 у вези §. 198; §. 200 у вези §. 201; §§. 209 и 210 у вези §. 211 и 212; §. 215 у вези §. 216). Неки мисле (видети напомену код §. 8), да су мушкину нека врста службеног племства и да су ослобођени дворски робови.

И поред многобројних храмова, који се набрајају у предговору закону, свештеници се ни једном речине помињу у самом закону, према чему као засебан нарочито привилегисан ред као да и не постоје, било зато што још нису дошли до превласти над слободним људима, било што им је закон такву укинуо као штетну по јединство државе. Ова друга претпоставка није невероватна за јаку државу, у којој је био врло велики број локалних богова и тако много разних народа, да се, по наивном причању библије (Мојсијева Књига I. 11), међу собом нису могли споразумевати, с тога што се бог нашао принуђен да им помете језик, како не би доградили вавилонску кулу и попели се на небо. Хамураби општи непосредно са боговима и он лично чинодејствује у храму бога Мардука у Вавилону: највиша световна и највиша духовна власт у једним је рукама. Одвајање тела од духа није њихов изум. Помињу се свештенице, али је и од њих привилегисана само свештеница бога Мардука, и само у толико што неће сносити јавне терете, који су у вези са наслеђем, и што ће са својом заоставштином моћи слободно располагати и онда кад јој отац није издао исправу о њеном наследном делу (§ 182).

Апстрахујући од једног прописа, који говори о куповини у туђој земљи роба рођеног у туђој земљи (§. 281), странци се у опште и не помињу. Значи да су у уживању имовинских и личних права (за политичка се у опште још и не зна) изједначени са домородцима, јер закон, као што се то види из поговора, важи за све људе на територији законодавца.

СВОЈИНА.

Ма да се налазе прописи о колективној одговорности насеља (вароши, дистрикта) за накнаду штете, која је причињена разбојништвом и пљачком у атару насеља (§§. 23, 24), и један пропис о праву заједничке попаше (§. 58), о колективној својини, у колико у такву не би рачунали храмовну и дворску, нема ни помена, па ни у облику породичне својине.

И на непокретностима индивидуална својина развијена је у потпуности.

Земљиште је предмет продаје и куповине, закупа, наполици, поклона, наслеђа, завештања (§§. 39, 40, 41, 42, 46, 54, 60, 165, 173, 179, 182). Прибавља се по тим основима. Пуста места, каквих је код нас било у време доношења Грађанског Законика (§. 229), не помињу се. Окупацијом и обрадом могло се, вероватно (§. 30), прибавити напуштено земљиште.

ПОРОДИЦА И НАСЛЕЂЕ.

Браку, родитељско дечијем односу, старатељству и наслеђу посвећена је једна четвртина законских прописа (§§. 128-193).

Брак је нека врста средине између моногамије и (јако ограничене) полигамије:

човек може узети конкубину и увести је у своју кућу, ако му жена није родила децу, али ни тада је не може изједначити са женом (§ 145);

не може узети конкубину, ако му је жена дала робинју и ова му родила децу (§. 144);

може узети другу жену, ако му прва трајно оболи (§. 148).

Циљ брака је, према томе, потомство, и тако ограничено одступање од моногамије само је у интересу прокреације законитих потомака.

Закључењу брака претходи **заручење**, чије су обележје библи и тирхата, поклони које младожења (његов отац или браћа) даје у кућу девојчиног оца, и од којих је тирхата одређена за заручницу (§§. 155, 156, 159-161, 166, 184, 138), а библи за чланове породице. По некима, ти су поклони куповна цена жене, по другима (Scheil) они су само сигурност (нека врста капаре), да се заручење неће раскинути, нису битан услов за важност брака, јер овај може постојати и без тирхату (§. 139). У колико се по доцнијим обичајима може судити о ранијим обичајима код других народа, вероватније је ово друго мишљење, наиме, да ти поклони нису представљали куповну цену и да се, према томе, брак Хамурабиевог Законика није заснивао на куповини. На селу, у Србији, постоји (или је бар до скоро постојао) обичај, да се приликом заручења (прошевине) од стране младожење (односно његових старијих) извесна сума новца да „у кућу“ оца заручнице, сада свакако за покриће трошкова око удаје (јер кућа која удаје не само да губи члана него и сноси извесан трошак), а сем тога и „обележје“, тј. извесна сума новца у дукатима (код сиромашнијих мање, код богатијих више), које испрошеница носи на нисци а доцније као млада. Ти дукати су њена својина. Сасвим је вероватно да је овај обичај траг негдашње куповине, али је несумњиво да би био погрешан закључак, да и данас има то исто значење.

Раскид заручења повлачи материјалну одговорност: губитак односно двострук повраћај дарова (§§. 159—161).

Од заручења, заручник може становати са заручницом у њеној очинској кући (§. 155). То некима даје повода за тврђење да, упркос могућности за раскид заручења и прописа по коме се брак заснива уговором са женом (§. 128.), заручење заручницу чини својином човека.

Каква је форма уговора о браку, и да ли су непосредни уговорачи младожења и невеста, или су уговор за њих, кад су недорасли, могли закључити њихови сродници и стараоци (§§. 155, 156, 166, 184), Законик не даје обавештења. Законик је свакако и у том, као и у многим другим правним питањима, само потврдио обичајно право, које је савременицима било познато.*

Изрично се каже, да се отпуштена жена или конкубина може удати за кога хоће, за „човека свога срца“ (§§. 137, 156). Колико је положај вавилонске жене у том погледу био несравњено истакнутији од правног положаја Атињанке, која је доживотно била под старатељством мушког пола (оца, мужа, па, као удовица или распуштеница, и под старатељством рођених синова или других сродника очевог рода). Док тако стоји са отпуштеницом, свакако и удовицом, ни једном речи не указује се на то, да је и воља девојке играла неку улогу при заручењу или раскиду истога.

Брачне сметње не помињу се изрично. Извесно је, да је брак недопуштен између лица која се кажњавају за полну везу: отац и кћер, син и мати, свекар и снаха, пасторак и маћиха која је са оцем пасторка имала деце (§§. 155—158), а вероватно још и између браће и сестара (§. 184.). У брак не може ступити извесна врста свештеница или посвећеница, било да им је посвета одржање девичанства или приношење жртве љубави (§§. 110, 178, 179, 181, 182). Отпуштена жена или конкубина не може се удати док не одгаји децу (§. 137).

Мушки у брак могу ступити кад су дорасли („а до коња и до бојна копча“), а можда и пре (§§. 155, 156), женске исто тако, а, судећи по обичајима других народа, извесно и пре дораслости (Мухамед и Ајша, српски краљ Милутин и Симонида).

Брак престаје вољом жене у три случаја: кад је муж занемарује и његова се кривица докаже на суду (§. 142); кад муж побегне („злоковарно осуство“) из свог завичаја (§. 136); кад муж услед болести женине узме другу жену (§§. 148, 149). Муж, напротив, властан је да брачну везу раскине кад год хоће (§§. 137, 138), само је, кад жена својим држањем за то није дала повода, дужан да јој врати мираз (шерикту) и тирхату, а ако жена ове нема, да јој да цену отпуштања, т. ј. једну мину сребра (§§. 139, 141, 148). О формалностима при отпусту закон не говори као ни о форми закључења брака.

На **миразу**, који се жени даје из куће њеног оца, муж има само право уживања за време трајања брака (§§. 137, 138, 162, 163, 164). Обавеза мужа да врати мираз и шерикту, морала је, бар код многих, бити материјално ограничење правне слободе за отпуштање жене.

* Dr G. Contenau P. d. P. 127. „Brak se sklapa pred činovnicima (les officiers ministeriels) ili sveštenicima.“

Брачну верност, у колико о њој може бити речи и на страни мужа који има право на конкубину или робињу, жена и муж дугују узајамно. Али докле се жена за неверство ухваћена на делу, ако јој муж не опрости, и за напуштање куће без нужде казни смрћу (§§. 129, 133, 143), иде на божији суд ако је због неверства денунцирана (132), санкција за мужевље неверство само је у могућности за жену да раскине брачну везу (§. 142).

Издржање жене мужевља је дужност. У случају кад је муж заробљен у рату, оскудица средстава у мужевљој кући за издржавање жене извињава женино неверство: ако жена за то време оде у другу кућу, без кривице је; врати ли се њен муж из ропства, жена му се враћа, а деца, коју је изродила у другој кући, следују своме оцу (§§. 134, 135).

Имовинска (тековинска) заједница постоји, по самом закону, у једном случају, и то између слободне жене и сопственика њеног мужа: кад роб (двора или неког мушкину) умре, једну половину имања, које је стекао са женом, узме његов господар, а другу половину жена за своју децу (§. 176.).

Муж не одговара за пребрачне дугове женине, а жена за мужевље пребрачне дугове не одговара само онда кад је то с мужем уговорила (пре закључења брака) и кад јој је муж о томе издао исправу (§. 151). За обавезе које би заједно предузели заједнички и одговарају (§. 152).

За своје дугове муж је жену, као и децу, могао дати повериоцу у неку врсту дуговинског ропства (на принудан рад), које је могло трајати најдуже три године (§. 117).

Право мужа, да жену да у дуговинско ропство, да је врати кад је отишла у кућу другога (§. 135), да је отпусти, да јој опрости неверство и да је задржи као робињу (неотуђиву) кад је скривила а он неће да је отпусти (§. 141), битна су обележја мужевље власти, која је далеко од тога да жену чини објектом мужевље својине. Правни положај слободне жене је, према томе, несравњено бољи но у најстаријем римском праву, у коме је жена, као и деца и робови, била објект неограниченог мужевљег права својине. Она је у Вавилонији одавна била изгубила карактер „прве домаће животиње“.

Мужу припада право, да наплати глобу за њено убиство и за побачај њеног плода од стране трећих (§§. 14, 209, 212.).

Удовичко право уживања ограничава се на право становања у мужевљој кући и на уживање дара (нудуну), који јој је муж за време брака преписао а који после њене смрти или преудаје припада њеним синовима или једноме од њих, коме она остави (§§. 171, 172). Ако јој муж није преписао дар, поред становања у кући она има право на уживање дела мужевље заоставштине равног делу једног детета; синови је могу истерати из куће само по одлуци судије (§. 172a). Мора



се признати, да се Хамураби није безразложно хвалишао у поговору закону кад је рекао, да је заштитио удовице и сирочад. Удовичко право уживања по српском Грађанском Законику (§§. 413, 414) у извесној мери мање је повољно но у Хамурабиевом Законику. Какво је било њено право уживања кад није имала деце, не помиње се.

Отпущена жена или конкубина, којој је муж при отпуштању, ако је имала деце, морао дати на уживање један део свог имања, да одгаји децу, добија, кад сврши тај посао, у својину део раван делу једнога детета и може се, по том, удати за човека свога срца (§. 217). То јој је, свакако, награда за труд око гајења деце и накнада за живот изван брака за то време. Вавилонска жена у истини је морала сматрати децу за божији благослов: она су јачала њен морални и имовински однос према мужу.

Деца припадају оцу (§. 134, 137), сем рођене у браку између роба и кћери слободног човека, која припадају матери (§. 175, 176).

Родитељску власт има отац, у његовом осутству и после његове смрти мати (§. 29, 177).

Очинску власт чини право оца: да кћер посвети богу (§. 181); да тражи повраћај одведеног или усвојеног детета (§. 14, 186, 189, 190); да децу, као и жену, да у дуговно ропство (§. 217); да кћер уда и сина ожени (§. 160, 166).

Њему припада право на глобу за одведено или убијено дете (§. 24, 207).

Закон нема прописа о томе докле траје родитељска власт. Ни посредно не може се доћи до закључка да траје доживотно. Над женском децом престаје удајом (§. 156), можда и над синовима женидбом.

Отац може раскинути очинско синовљи однос и тиме сина искључити из наследства, али само по одлуци судије, и то пошто му је једанпут опростио кривицу, која повлачи лишење синовљег права (§. 168, 169). Које кривице оца овлашћују на искључење сина, закон не помиње.

Као што се из тога види, отац није апсолутни господар своје деце, и очинска власт више је у интересу детета него оца. Породица није више приватна ствар као код Хомирових циклопа, који дају закон својим женама и својој деци.

Родитељска власт матере удовице јесте власт (и дужност) матере и стараоца. Она се, докле су јој деца недорасла, може преудати само по одобрењу судије, који ће пописати дечије имање, предати га дечијој матери и њеном другом мужу, да га чувају (свакако и уживају) и децу одгаје. Имање удовичине деце ствар је изван саобраћаја. Ко што купи од тог имања, враћа ствар и губи куповну цену (§. 177).

Матери робињи деца доносе слободу или јој бар ублажавају ропство (§. 119, 146, 171).

Родитељско дечији однос заснива се и усвојењем (§. 185—193).

Усвојити може и човек који има рођене деце. Да ли може усвојити и жена и да ли се могу усвојити и женска деца, не види се из тога текста, али је вероватно да могу, јер се усвојење не чини искључиво у циљу да се добије наследник (§. 190, 191).

Против воље усвојеника и његових родитеља усвојилац усвојеника може задржати: кад је усвојеник дете дворског (или храмовног) фаворита или јавне женске, или кад је усвојилац усвојеника научио своме занату, но у оба случаја само под условом да усвојеника изједначује са својом децом (§. 187, 188, 190).

Ванбрачна деца не помињу се изрично.

За такву имају се сматрати деца, коју је слободном човеку родила робиња. Отац их позакоњава, ако их назове својом децом и ако их уброји у децу своје супруге (§. 170). Ако то не учини, по смрти оца деца и мати добијају слободу, али не учествују у наслеђу (171).

Ванбрачна су деца, разумљиво, јавних женских. Речено је, да она могу бити усвојена, а тако и деца дворског (или храмовног) фаворита (§. 187), чија улога није довољно разјашњена. Строго се кажњавају та усвојена деца, кад хоће да се врате у кућу свога родитеља (§. 193).

Синови наслеђују родитеље на једнаке делове, по главама и без обзира из кога су брака, а кћери имају право на издржавање и мираз, сразмеран очевом (и материном?) имању (§§. 165, 166, 167, 170, 171, 173, 174, 180, 184). Из закона се не види, да су у оскудици синова наследнице кћери, али се то утврђује нађеним исправама (Kohler). Морало је постојати начело престављања, јер оно одговара „природи ствари“.

Син, коме је отац што поклонио и о томе издао му исправу, здржава поклон и, преко тога, у деоби заоставштине учествује на једнак део са браћом (§. 165); а син кога отац није оженио преко свога дела добија новац за тирхату, и браћа су дужна да га ожене (§. 166), као што су дужна и да удаду сестру и да јој даду мираз (§. 184).

Отац, као што је већ речено, може искључити сина из наслеђа, ако судија нађе да је то оправдано синовљим поступцима (§§. 168, 169).

По самом закону, син, који после очеве смрти спава са очевом главном супругом, која је са оцем имала деце, истерује се из очеве куће и тиме лишава наслеђа (§. 158).

Поклон, који је жена за време брака добила од мужа, ако јој је муж издао исправу о поклону, може оставити, на случај смрти, једном сину, коме хоће (§. 150). Посвећеница или јавна женска, којој је отац дао шерикту, о томе издао

исправу и у овој означио да своју заоставштину може оставити коме хоће, може то учинити (§. 179). Исто тако и Мардукова свештеница може своју заоставштину оставити коме хоће (§. 182). Ту је већ **зачетак тестаментa**.

ТРАЖБЕНО-ПРАВНИ ОДНОСИ.

Тражбено-правни или дуговинско-правни односи заснивају се, као и данас, уговором, противправном радњом и другим чињеницама, за које закон везује постанак тих односа.

Уговор је, по правилу, формалан: пред сведоцима (§§. 7, 9, 13, 106, 107, 122, 124), или писмен (§§. 48, 100, 105, 109, 150, 151, 165, 178, 189); те формалности више сусличне формалностима данашњег права но строгом и голом формализму римског права.

Писменост је у толикој мери нужна у правном саобраћају да је Вавилонија, каже се, била прави рај за професионалне писаре (Сок, р. 207).

Изрично се помињу скоро сви основни уговори данашњег грађанског права, па и неки уговори трговачког права. Пракса познаје и исправе са клаузулом на доносиоца (Kohler I. 117).

Уговором продаје и куповине (§§. 7, 9, 10, 35, 36, 39, 108, 111, 177, 178, 280) потиснут је **уговор размене** (§. 41.)

Продаје се за готово и на почек. Цена је у новцу (злато, сребро) или у стварима (новчана и натурална привреда); одређује се слободно, вољом уговорача, или је таксирана (§§. 108, 111).

На купљеној ствари својина се прибавља само кад је продавац био сопственик (§§. 9, 10, 279, 280, 281). Савестан купац има право задржања купљене ствари до накнаде плаћене цене само у једном случају: кад у туђој земљи купи роба или робињу рођену у туђој земљи (§. 281).

Куповина извесних ставри, које су релативно или привремено изван правног саобраћаја, повлачи не само ништавост уговора него и губљење куповне цене (§§. 35, 37, 177, 280).

Куповина (и примање на оставу) ствари од робова и деце, кад је без прописане форме, сматра се као крађа и купац се казни смрћу (§. 7).

Продавац одговара за одузимање (§§. 9, 12) и за скривене мане продате (и предате) ствари (§. 278).

Прече право куповине, које код нас још и данас потсећа на породичну (колективну) својину (§. 670. Грађ. Зак.), не помиње се.

Уговор о закупу, наполици и другим врстама обраде и искоришћења туђег земљишта разноврсан је (§§. 42—47, 52, 60—65). Штету услед непогоде сноси купац, ако је закупнина унапред плаћена (§. 45). Нерадан обрађивач дужан је

да сопственику накнади штету по такси (§. 44), наполичар према приносу на обрађеном суседном земљишту (§. 65).

И куће се издају под закуп (кирију). Сопственик може закупца иселити и пре рока, но мора му вратити сразмеран део станарине (§. 65). Недопуштеност т. зв. „неправедног обогаћења“ безизузетна је максима правног поретка свих времена и свих народа, али смо још далеко у теорији, а још даље у пракси, од сагласности у питању апсолутно праведног и неправедног.

Цена за уговорно служење (употребу) туђим стварима, стоком и оруђима (§§. 242—249, 268—272), таксирана је и плаћа се у натури. Најмилац не одговара за пропаст најмљене животиње само кад је пропаст наступила услед више силе (§§. 244, 249, 266).

Прописана је цена (у новцу) за служење туђим бродовима (§§. 275-277). Најмилац брода одговара за непажњу: брод за брод (§. 236).

Најамни рад јако је развијен на свима пољима привредне делатности: у сточарству (§§. 261-267, 258), у земљорадњи (§§. 253-257), у бродарству (§§. 237-239), занатству (§. 274), служби без нарочитог одређења (§. 273).

Прописане су награде и одговорност најмљеника.

Интересантно је, да је годишња најамнина говедара и бродара (6 гура жита) само једанпут и по, а годишња најамнина пољског радника и пастира (8 гура жита) само два пута већа од годишње најамнине ораћег вола (4 гура жита). То указује или на велики број сиротиње (или робова) или на оскудицу теглеће стоке.

Прописана је не само награда него и одговорност лекара и ветеринара (§§. 215-227). Хируршки позив скопчан је са опасношћу: ако оперисани услед операције умре или изгуби око, лекару да се руке одсеку (§. 217); ако је оперисани роб, па је услед операције умро, да накнади роба за роба (§. 219); ако је услед операције угинуло говече, да сопственику плати једну четвртину вредности истога (§. 225). Те одредбе нису примамљиве за одавање хируршком позиву, али су погодне да сузбију лакомислено и шарлатанско предузимање операција.

Од **предузећа** помињу се грађевинарство: подизање кућа (§§. 228-233) и бродоградња (§§. 234-235). За солидно подигнуту кућу и солидно израђен брод грађевинар, поред награде, има право и на поклон у новцу (§§. 228 и 234), али је и његова одговорност необично тешка за несолидно подигнуту кућу. Ако се ова сруши и убије сопственика, да се убије грађевинар; ако буде убијен роб или поништена покретност, да да роба за роба и покретност за покретност (§§. 230-232).

Уговор о остави или аманету треба да је закључен пред сведоцима (§§. 122-124).

Коме је поверен **пренос ствари**, плаћа петоструку вредност примљених а непреданих ствари (§. 112).

За пријем и чување туђег жита у својој житници (**сметиште, складиште**) прописана је награда (§§. 120, 121). Чувар одговара за пропуштање пажње доброг домаћина (§. 125).

Регулисан је **однос између ортака** (§§. 100-107), од којих један даје новац или робу а други улаже свој рад (**коменда**).

Уговор о зајму има за предмет жито или новац (§. 65в). Интерес не плаћа се у години у којој је непогода опустошила дужниково поље (§. 48). За обезбеђење тражбине може се дати земља као залога са плодоуживањем (§§. 49, 50, 65а). Ако нема новца или жита, које дугује, дужник се може ослободити давањем других ствари (§. 65в). Кад даје жито место новца, поверилац га мора примити по краљевој такси (§. 51.)

За успело **неовлашћено вршење туђег посла** припада награда (§. 17).

Поклон се помиње у породичном праву (§§. 150, 159, 161, 165, 171). Било је и остаје правило друштвеног саобраћаја: дајем да даш и чиним да чиниш. Оно је изражено и у жртвеним молитвама неких примитивних народа. Можда и код нас има поступака који на то личе.

За достојну оцену богатства прописа о правним пословима ваља имати на уму, да су на споменику (постољу истога) уништени пет редова који су садржавали, како се мисли, око 35 прописа, и то између §. 65, који говори о односу између сопственика и вртара, и §. 100, који је продужење говора о односима између ортака.

Противправне радње (објективне и субјективне) записују обавезу на накнаду просте (праве, стварне) штете (§§. 23, 53, 125, 219, 231, 263 и други) или на плаћање (приватно-правне) казне, коју чини двострука (§§. 101, 120, 124, 160, 161), трострука (§. 106), петострука (§§. 21, 112), десетострука (§. 265), тридесетострука (§. 8) вредност просте штете, или на плаћање унапред одређеног износа (§§. 5, 57, 58, 59, 116, 199, 203, 204, 251, 259, 260). Позната је и накнада штете, која се данас назива моралном (§§. 24, 114, 126, 156, 209).

Одговара се за штету проузроковану намерно и из непажње, не и за штету као последицу више силе (§§. 115, 244, 266). Непажња се претпоставља (§§. 219, 220, 225, 231, 232, 233, 235, 240 и други).

Дужник је за извршење своје обавезе **одговоран својим имањем и својом слободом** (§§. 8, 54, 114, 115). У том погледу жена и деца убрајају се, у исвесној мери, у дужниково имање (§§. 115, 116, 117, 151, 152).

Самовласна наплата од стране повериоца искључена је (§§. 113, 241), али је, изгледа (§. 114), поверилац дужника могао лишити слободе и пре судске одлуке о дугу.

КАЗНЕНО ПРАВНА ЗАШТИТА.

Добра заштићена угроженом казном јесу: државна управа (§§. 26, 33, 34, 109; 108 у вези 51 и 65в); правосудство (§§. 1, 2, 3, 4, 5); човеков живот и невредимост тела (§§. 116, 196-223, 229-231); зачедак (§§. 209, 211, 213); слобода (§§. 24, 114, 130); част (§§. 11, 127); полни морал (§§. 154-158); родитељска власт (§§. 14, 192, 193, 195); брак (§§. 129, 133, 143); власт господара роба (§§. 15, 16, 19, 226, 282); позив (§. 110); имање (§§. 6, 7, 8, 9, 15, 21, 22, 25, 34, 108, 213, 214, 219, 225, 253 и други).

Казне су: смрт; осакаћење; губљење стања слободног човека (§§. 54, 141); протеривање (§. 154); удаљење из очеве куће (§. 158); батине (§. 202) и новчана казна.

Право кажњења припада државној управи (држави), а само изузетно појединцу као судији у својој ствари (§§. 21, 25, 141, 146).

На негдашњу родовну крвну освету потсећају само још три прописа о породичној одговорности или о испаштању деце за грехове својих родитеља:

ако син слободног човека у кући повериоца, у којој се налази у дуговном ропству, умре услед рђавог поступања, да се убије син повериоца (§. 116);

ако неко удари бремену кћер слободног човека и она од тога умре, да се убије кћер убице (§. 210);

ако услед пада несолидно подигнуте куће буде убијен син сопственика куће, да се убије син грађевинара (§. 230).

Интересантан је случај, да се кућа крадљивца кажњава новчано, кад се над крадљивцем, услед његове смрти, није могла извршити смртна казна (§. 12. у вези §. 9).

Кривично се одговара за **свршено дело**, које може чинити и **пропуштање**, у једном случају (§. 109), и сама **припрема**, у два случаја (§. 109, 110).

Покушај се не помиње.

Намера и **нехат** разликују се (§. 206, 208), али то није опште правило (§§. 218, 219, 220, 225, 230-232).

Стање нужде признаје се као извињавања околност (§. 134).

Смртна казна заступљена је скоро у истој мери (§§. 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 25, 26, 33, 34, 108, 109, 110, 116, 129, 130, 133, 143, 153, 155, 157, 210, 227, 229, 230) као и **новчана** (§§. 4, 5, 8, 12, 13, 44, 56, 57, 58, 63, 106, 107, 112, 155, 198, 199, 201, 203, 207, 208, 209, 211, 214, 219, 220, 231, 245, 246, 247, 248, 251, 252, 260, 263, 265, 267), која

се плаћа повређеноме и садржи, поред накнаде просте штете, накнаду изгубљене добити и задовољење, те, по томе, још има више карактер приватноправне но јавноправне казне. Ако, за Хамурабиево време, новчане (имовинске) казне не рачунамо као кривично правне, закон садржи само једну шестину кривично правних прописа, у противном једну четвртину.

Смртна казна извршује се не само убиством (како је, чиме убијано, закон не каже), него и бацањем у воду (§ 108, 143, 129, 133, 155), спаљивањем (§. 25, 110, 157), набијањем на колац (§. 153), и, у једном случају, изгледа, растрзањем стоком, или, речима наших народних песама, „везивањем коњма за репове“ (§. 256).

Извршењу смртне казне не претходе, бар не по закону, свирепа и потпуно излишна мучења*,) каква су практиковали чак и чувари Хришћанства, који су, н. пр., 1600. године слободном мислиоцу Ђордану Бруно прво одсекли језик, па га по том спалили**.) Пооштрена је само у два случаја, и то накнадно: ако неко пробије кућу, да се пред оном рупом убије и сахрани (§. 21); ко превари хирурга, те овај утисне жиг неутуђивог роба, да се убије и сахрани у својој кући (§. 227.). Наиме, сматрало се за зло и за понижавање, да се неко сахрани изван места одређеног за сахрањивање.

У два случаја смртна казна повлачи одузимање куће (§. 2, и 26); у једном случају смртна казна је алтернативна: кад крадљивац не може да плати тридесетоструку вредност украдених дворских или храмовних ствари (§. 8), које уживају већу заштиту но својина појединаца.

Вредно је нарочито истаћи, да се отац због полног односа са ћерком казни протеривањем (§. 154), док се свекар за полно однос са снахом казни смрћу (§. 155); да се зеленаштво или непоштовање краљеве таксе животних намирница казни смрћу (§. 108); да браколомника краљ може помиловати само ако муж помиљује своју жену браколомницу (§. 129); да се за лажно оптужење казни смрћу (§. 1, и 2) и да се клеветнику полне части удате жене или посвећенице жигоше чело (§. 127).

Казна осакаћења је: одсецање руку (§. 195, 218, 226, 253); одсецање груди (§. 194); вађење ока (§. 193); око за око, кост за кост, зуб за зуб (§. 196, 197, 200); одсецање језика (§. 192); само за робове, одсецање увета (§. 205, 282).

За лица нижег положаја 60 удараца бичем од говеће жиле (§. 202).

*) Čl. 149. Dušanovog Zakonika: „Svi ovi razbojnici i kradljivci da se oslepe i obese“.

Videti objašnjenje Stojana Novakovića.

**) Fatalnost je ljudskog roda, da ubija svoje proroke i da im posle podiže spomenike.

Hrišćani vrlo često zaboravljaju, da je Hristos razapet između razbojnika.

СУДСКИ ПОСТУПАК.

На колегијалан састав суда, писменост пресуде и вишестепеност судова указано је раније. О појединостима свега тога закон не допушта никакав закључак. Јасно је само да је за извиђај, чији је одбегли роб, који је ухваћен а који не именује господара, и за суђење завереницима надлежан двор (§§. 18, 109), у оба случаја можда као управна власт.

Вероватно је, да је суд пресуду доносио по званичној дужности по кривичним делима која су могла бити извршена само пред судом (§§. 1, 3). Краљеви чиновници (да ли су то и судије, не зна се) морали су имати улогу тужиоца не само по делима која се тичу непосредно државне управе (§§. 6, 8, 17, 26, 33, 34, 109), него и по другима несумњиво јавног карактера, код којих евентуално не би било непосредно заинтересованих приватних тужилаца (§§. 110, 153, 154, 157).

Ко се је позивао на сведоке, био је дужан да их приведе. Кад је, код својинске тужбе, у питању изналажење крадљивца („свод“), судија рок одређује, с обзиром на околности, у границама законом одређеног рока (§. 13). Да ли и туженога има тужилац да приведе, или га суд позива, не види се из закона. С обзиром на потпуно развијен законски поредак, мора се претпоставити да је туженога суд позивао или да га је тужилац приводио бар уз помоћ органа власти. Пропис, да је крчмарица дужна да заверенике, који се скупе у њеној кући, ухвати и преда двору, мора се разумети тако да је дужна да о скупу завереника извести краљеве чиновнике, јер би се, дословно схватајући тај пропис, од ње захтевало нешто што јој је физички немогуће.

Доказна средства су: божији суд, заклетва, сведоци и (у грађанским споровима) писмене исправе (таблице).

Божији суд је, у колико се у закону помиње, истовремено доказно средство, пресуда и извршење пресуде (на случај осуде). Примењује се само у два случаја: ако обдилац не докаже своје наводе, обеђени због мађија скочиће у реку (свету) и невин је ако га река не однесе, тј. ако се не удави (§. 2); исто тако и жена, за коју се јавно говори да је браколомница, а није ухваћена на спавању с другим, скочиће у реку (§. 132).

У потпуној супротности са данашњим појмовима је, да обеђени доказује своју невиност, као што је то у горња два примера.*) Али извесно је да такви случајеви нису могли бити чести, јер је обдилац био изложен смртној казни, ако обеђени не потоне, а клеветнику је грозила опасност, да му се жигоше чело. (§§. 2. и 127).

*) Čl. 47. Pravila o odnosima slugu i njihovih gazda od 22. sept. 1904. god.: „Iskaz gazdin, ako sluga protivno njemu ne dokaže ili ga s osnovom u sumnju ne dovede, smatraće se kao dovoljan dokaz.“

Писмена исправа једино је доказно средство за поклон (§§. 150, 151, 178), за неодговорност жене за предбрачне мужевље дугове (§. 179.) и у неким случајевима правних послова између ортака (§§. 100, 104, 105).

Сведоци су, разумљиво је, редовно доказно средство (§§. 7, 9, 10, 11, 13, 106, 107, 65в и други).*

Казнена заштита прстив лажних сведока изрична је. Сведок има да докаже истинитост свога исказа, у противном: биће убијен, ако се у процесу ради о животу окривљенога (§. 3); платиће казну процеса, ако је исти о житу или новцу (§. 4).

Да та енергичност заштите против лажних сведока нема никакве везе са кривоклетством, мора се извести из факта што закон нигде не помиње кривоклетство као кривично дело, а још извесније из прописа, по коме ће тужилац „који лажно наводи своју штету и пред богом тужи за својину, која му није нестала, све што је тражио двоструко дати за своју тобожњу штету“ (§. 126). Вавилоњани, изгледа, себе нису сматрали за позване да се свете за грех према моћним боговима.

Заклетва је парничарска: доказна и вредност опредељујућа (§§. 23, 26, 106, 107, 120, 126, 240, 281); оправдавајућа (§§. 20, 103, 131, 206, 227, 249, 266).

Оправдавајућом заклетвом доказује се противно фактичкој претпоставци, тј. противно нечему што није извесно, али што се до противдоказа сматра за истинито, јер је, према општем искуству, у већини случајева, дакле по правилу, истинито. Тако се, н. пр., тужба мужа због неверства жене, кад није ухваћена на спавању с другим, сматра за истиниту, чини фактичку претпоставку о неверству жене, коју она може обеснажити заклетвом о својој невиности. И збиља, у друштву, у коме је развод брака била тако лака ствар за мужа (материјалну тешкоћу могла је чинити само обавеза мужа, да жени врати мираз и да отпустну цену), морало је бити вероватно, важити као правило, да је жена у истини крива, кад се муж одлучио на подизање тужбе због неверства. Данас, благодарећи законским тешкоћама развода, такве су тужбе, ма да брачног неверства има као и увек, по правилу неистините. Траже се, скоро јавно, налазе и заклињу лажни сведоци. Скандализира се и закон, и светиња заклетве, и част жене, матере, па чак и невине деце. Сви то знамо и сви смо људи од реда: штитимо светињу брака!

*) Dr. G. Contenau P. d. R. 129. U procesima, „svedočenje često je vršeno na hramovnim vratima pred amblemom božanstva kojim se zaklinjalo.“

ТЕКСТ ЗАКОНИКА.

Kad su višnji bog, kralj Anunaki-a, i Bel, gospodar neba i zemlje, koji određuje sudbinu sveta, Marduku, prvcu Ea, dali najvišu vlast nad svima ljudima i proslavili njegovo ime među Igigima; kad su Vavilon nazvali njegovim slavnim imenom i na zemlji učinili ga velikim; kad su u ovoj varoši za ovog boga uspostavili večno kraljevstvo, čiji su temelji postojani kao nebo i zemlja, — tada me Ea i Bel pozvaše po mome imenu, mene Hamurabia, velikog kneza, koji se boji bogova, *da unapredim blagostanje ljudi, da pribavim važnost pravu u ovoj zemlji, da istrebim pokvarenog i nevaljalog, da sprečim moćnoga da ne ugnjetava slaboga, da obasjam zemlju*. Hamurabi, pastir koga je Bel izabrao, ja lično, ja koji nagomilavam bogatstvo i izobilje, koji učinih sve moguće za Nipur i Turan-ki, darežljivi snabdevalac E-kura,¹⁾ moćni kralj, koji je restaurirao Eridu i očistio svetište E-apsu,²⁾ koji se je borio protiv četiri strane sveta, proslavio ime Vavilona, obradovao srce Marduka svoga gospodara, koji (Hamurabi) svaki dan činodejstvuje u Sagilu³⁾, kraljevski potomak koga je stvorio bog Sin; koji je obogatio Ur⁴⁾; skrušen, ponizan, koji je doneo izobilje u Giš-šir-gal⁵⁾; mudar kralj, ljubimac Šamaša, silan, koji je obnovio Sipar, koji je zelenilom zaodeo svetište Malkat⁶⁾; koji je uzvisio Bara⁷⁾, slično prestolu neba; ratnik, koji je zaštitio Larsu⁸⁾ i obnovio Ebabar za Šamaša svoga pomoćnika; gospodar, koji je dao nov život Uruku, dajući vodu njegovim stanovnicima; koji je uzvisio E-ana⁹⁾, izlio izobilje za Anu i Nanu; zaštitnik zemlje, koji je ponova okupio rasturene stanovnike Isina; koji je bogato obdario E-gal-mah¹⁰⁾; zaštitni kralj varoši, brat boga Zamama¹¹⁾; koji je čvrsto zasnovao naseobinu Kiš, obasuo sjajem E-me-te-ursag¹²⁾, ukrasio velika svetišta Nanu, upravlja hramom Harsag-kalama¹³⁾, bedem o koji se neprijatelj razbija, čijom se pomoću odlučuje pobjeda; koji je uvećao Kutu¹⁴⁾, učinio sve u E-sladlamu¹⁵⁾; neukrotivi bik koji obara neprijatelja; ljubimac boga Tu-tu¹⁴⁾, koji je obradovao Borsipu¹⁵⁾; veličanstven, koji je neumoran za E-zidu; božanstven kralj varoši, mudar, pametan, koji je proširio zem-

¹⁾ Nipur je varoš Belovog kulta, Turan-ki cikurat (stepcnasta kula), a E-kur hram u Nipuru.

²⁾ Eridu varoš Ea-kulta, E-apsu (kuća okeana) tamošnji Ea-hram.

³⁾ Mardukov hram u Vavilonu.

⁴⁾ Varoš kulta mesečevog (Sin) u Južnoj Vaviloniji.

⁵⁾ Mesečev hram u Uru.

⁶⁾ Malkat, „supruga“ boga sunca u Siparu, jeste mrlva priroda, Ištara podzemnom svetu (zimnje sunce), koju bog sunca budi za nov život, Kore Persefona, koja svakogodišnjom udajom postaje zelena priroda, Ceres. Zeleno je simbol i boja vaskrsnuća.

⁷⁾ Hram sunca u Siparu.

⁸⁾ Varoš Šamaša u Južnoj Vaviloniji, takođe sa hramom Ebabar.

⁹⁾ Hram Ištare (Nana) u Uruku, gde se ona obožava sa njenim ocem i suprugom Anu.

¹⁰⁾ Hram u Isinu.

¹¹⁾ Bog i hram u Kišu.

¹²⁾ Sestrinska varoš i hram u Kišu.

¹³⁾ Varoš i hram Nergala, nedaleko od Vavilona.

¹⁴⁾ Jedna forma Marduka.

¹⁵⁾ Sestrinska varoš Vavilona sa kultom neba u hramu E-zida.

Ijorad Dilbata¹⁶⁾; koji je nagomilao žito za Uraša jakog; gospodar kome pripada skiptar i kruna; koga je stvorila mudra Ma-ma; koji je uredio ceremonial Keša, dao svete gozbe u čast Nintu¹⁷⁾; mudar, savršen, koji je stvorio pašu i pojila za Lagaš i Girsu; koji je dao bogate žrtvene darove za hram Pedesetorice¹⁸⁾; koji zarobljava neprijatelje; izbranik orakla, koji je ispunio proroštvo Halba, koji je obradovao srce Anunite¹⁹⁾; čisti knez, čiju molitvu uslišava Adad²⁰⁾; koji je zadovoljio srce Adada, ratnika, u Karakaru; koji je restaurirao ukrase kulta u E-ud-gal-galu; kralj koji je dao život varoši Adab; prvosveštenik E-maha viteški kralj varoši; borac bez takmaca, koji je poklonio život stanovnicima Maškašabri; koji je izobiljem obasuo hram Sidlam²¹⁾; mudar, radan, koji je uništio sve bandite; koji je u nesreći²²⁾ zaštitio stanovnike Malke i njihove stanove učvrstio u izobilju; koji je u čast Ea i Dam-gal-nun-na, koji su njegovo kraljevstvo za uvek učinili velikim, ustanovio čiste žrtvene darove; viteški kralj varoši, koji je predele na Ud-kib-nun-na kanalu (Eufkrat) potčinio vlasti Dagona²³⁾ koji je poštediti stanovnike Mere i Tutula²⁴⁾; veličanstveni knez koji čini da sija lice Nini; koji stavlja sveta jela pred božanstvo Nin-a-zu; koji svoje podanike hrani za vreme gladi, obezbeđujući, u miru, u Vavilonu, njihovu ishranu; pastir podanika, čija su dela ugodna pred Anunitom; koji je Anunita uneo u hram Du-maši u predgrađu Agada; koji objavljuje pravo, rukovodi zakon; koji je varoši Asur²⁵⁾ vratio njenog genija zaštitnika, učinio da ime Ištar blista u Ninivi u E-miš-miš; uzvišeni, koji je ponizan pred velikim bogovima; potomak Sumula-il, moćni sin Sin-mu-balit-a, kraljevski potomak večnosti, moćni kralj, sunce Vavilona, koji daje svetlost zemlji Sumer i Akad, kralj kome se pokoravaju četiri strane sveta, ljubimac Ninie ja sam. — Kad me je Marduk poslao da vladam ljudima, da zemlji objavim pravo, u usta ljudi stavio sam pravo i pravdu, stvorio sam blagostanje podanika A sada:

§. 1.

Ako неко обеди другога и обећење искаже пред судом, али га не може да докаже, ко је обедио да се убије.

(Scheil: Ako је неки човек окривио другог човека, и ако је на њега бацио проклетство, па није доказао да је крив, који га је окривио да се убије).

§. 2.

Ako неко другоме пребаци враџбине, али то не може да докаже, и онај, коме је враџбина пребачена, оде на реку,

¹⁶⁾ Severovavilonska varoš sa kultom Uraša i ovoga suprugom Ma-ma, jedna forma Niniba — bog žarkog leta (i odgovarajuće sunce), muški Ceres; s toga aluzija na žitarstvo. Kao Ninib = Mars = „jaki“.

¹⁷⁾ Božica u Kešu.

¹⁸⁾ Hram Ningirzu u Lagašu (ruine Teloh).

¹⁹⁾ Pritpostavlja se, da je proroštvom Anunite iz Halba bio pozvan da nešto preduzme (da vodi rat) i da je to uspešno izvršio.

²⁰⁾ Pored Anunite bog Halaba.

²¹⁾ Hram pomenute varoši.

²²⁾ Varoši su, dakle, ugrožavale bande. (Takvim povodima na Istoku su se često razvijale države).

²³⁾ Dagon je kanansko ime božanstva, koje je u bitnosti slično Belu. Hamurabi, dakle, govori ovde čisto kao „Kananeac“.

²⁴⁾ Izvesno varoši na pomenutom toku vode, sa kojima se pri osvojenju blago postupalo.

²⁵⁾ Prvi pomen varoši, koja je, dakle, već pripadala Hamurabievoj državi.

скочи у реку: ако га река узме, ко га је окривио узмеће његову кућу. Али ако река покаже да је невин и он плива, онај који му је пребацио враџбине да се убије, онај који је скочио у реку узмеће кућу свога обедиоца.

§. 3.

Ako неко у процесу сведочи на терет окривљенога, па оно што је рекао не докаже: ако се у процесу ради о животу, сведок да се убије.

§. 4.

Ako тако сведочи у процесу за жито или новац, сносиће казну тога процеса.

§. 5.

Ako судија руководи процесом и донесе пресуду и одлуку напише: ако доцније своју пресуду поништи¹⁾ и докаже се, да је одлуку, коју је донео, поништио, даће дванаестоструку казну, која је у оном процесу одређена,²⁾ и јавно ће бити отеран са судијске столице, да се више не врати да са судијом седи у процесу.

¹⁾ Cook: ako docnije njegova presuda bude poništena.

²⁾ Winkler: kazna, koja se određuje za slučaj pobijanja (neopravnog) sudski presuđene stvari.

Kohler: dvanaestostruka vrednost spornog predmeta.

§. 6.

Ako неко украде божије или дворске ствари, из храма или двора, да се убије; и онај који је од њега украдено примио да се убије.

§. 7.

Ako неко сребро, или злато, или роба, или робинју, или говече, или овцу, или магарца, или што друго од чијег сина или роба купи или на оставу прими без сведока или без уговора, сматра се као лопов и да се убије.

§. 8.

Ako неко украде говече, или овцу, или свињу, или барку, ако украдено припада бугу или двору, даће тридесетоструко, ако припада мушкину,¹⁾ накнадиће десетоструко; ако лопов нема да плати, да се убије.

¹⁾ Winkler: Razlikuje se „dvor“ (palata), koji istovremeno prestavlja „državu“, „vladu“; „oslobođenici“ (muškinu), koji u prvom redu izgleda da su oslobođenici „dvora“ i s toga zaslučaju mesio plemstva (službenog plemstva, ministeriala); slobodan čovek (gore obično prevedeno sa „neko“) i rob.

Scheil: Muškinu je naziv jedne rđavo određene klase građana, privilegisanih u imovinskom pogledu, ali ne u pogledu njihove ličnosti. —

Cook : klasa između slobodnih i robova.*)
Videli §§. 196-223.

§. 9.

Ako неко, коме је ма шта нестало, нађе код другог: ако онај, код кога је нађено оно што је нестало, каже: „продавац ми је продао, пред сведоцима сам купио“, и ако сопственик онога што је нестало каже: „довешћу сведоке, који познају оно што ми је нестало“, тада купац треба да доведе продавца, који му је продао, и сведоке, пред којима је купио, и сопственик нестале ствари треба да доведе сведока који познаје његову несталу ствар. Судија треба да испита њихове исказе; сведоци, пред којима је цена плаћена, и сведоци, који познају несталу ствар, треба пред богом да кажу шта знају. Продавац је тада лопов и да се убије. Сопственик нестале ствари добија је, купац добија од куће продавца новац који је платио.

§. 10.

Ako купац не приведе продавца и сведоке, пред којима је купио, а сопственик нестalog предмета приведе сведоке који познају предмет, тада је купац лопови биће убијен, сопственик добија предмет који му је нестao.

§. 11.

Ako сопственик нестalog предмета не приведе сведоке, који предмет познају, он је несавесник и оклеветао је, да се убије.

§. 12.

Ako је продавац умро, купац ће од куће продавца узети петоструко сно што може тражити у том процесу.

§. 13.

Ako његови сведоци нису близу, судија ће му одредити рок до шест месеци. Ако за шест месеци не приведе сведоке, он је несавесник и сноси казну тога процеса.

§. 14.

Ako неко украде туђег неodrаслог сина, да се убије.

*) Dr. G. Contenau. P. d. P. 126/7. „Društvo se deli u tri klase: *amelu*, *muškenu*, *ardu*, dosta slični onima u našem Srednjem Veku sa plemićima, slobodnima (les bourgeois) i sebrima (les serfs). Svaka od klasa imala je specialnih obaveza i prava. U praktičnom pogledu, između *amelu* i *muškenu* razlika je samo u unutrašnjoj vrednosti individue: šteta pricinjena *muškenu* manje je taksirana no šteta pricinjena *amelu*; *muškenu* je, dakle, manje, ali je slobodan. *Ardu*, t. j. rob, stvar je (un bien), kojom se raspolaže i na koju padaju najteže obaveze... ali mu se duguje izvesna zaštita.“

§. 15.

Ako неко на врата изведе дворског роба или робињу, или роба неког мушкину, или робињу неког мушкину¹⁾, да се убије.

¹⁾ Videli napomenu kod §. 8.

§. 16.

Ako неко прими у своју кућу одбеглог роба или робињу, дворског или неког мушкину, па их на јаван позив чиновника¹⁾ не изведе, да се убије.

¹⁾ Scheil: majordome.

Winkler: Vogt.

Kohler: Offizier.

Cook: the constable.

§. 17.

Ako неко одбеглог роба или робињу ухвати у пољу, одведе га његовом господару, господар роба да му да два секела сребра.

§. 18.

Ako тај роб не именује господара, треба да га одведе у двор; тамо ће се извидити како стоји с њим и он ће се вратити своме господару.

§. 19.

Ako тога роба задржи у својој кући и по том се роб нађе код њега, тај човек да се убије.

§. 20.

Ako роб побегне од онога ко га је ухватио, тај да се закуне богом, тада је слободан (од сваке кривице).

§. 21.

Ako неко пробије кућу, да се пред оном рупом убије и затрпа¹⁾.

¹⁾ Cook: Sahranjivanje na drugom mestu a ne na određenom za sahranu prestavlja poniženje.
Videti §. 227.

§. 22.

Ako неко изврши разбојништво и буде ухваћен, да се убије.

§. 23.

Ako разбојник не буде ухваћен, опљачкани треба пред богом да тражи све што му је однешено. Тада ће му насеље



и старешина насеља¹⁾, на чијем је земљишту разбојништво извршено, накнадити све што му је однешено.

¹⁾ Winkler: die Ortschaft und der Vorsteher.

Scheil: la ville et le cheikh.

Cook: the city and governor.

Kohler: die Stadt und der Ortsvorsteher.

§. 24.

Ако су лица (насилно одведена), насеље и старешина платиће једну мину сребра њиховим сродницима.

§. 25.

Ако се у чијој кући појави ватра и неко, ко дође да гаси, баци око на својину господара куће, својину господара куће узме, да се баци у исту ватру.

§. 26.

Ако борац или лаки оружник¹⁾, који је добио наређење да се крене на краљев пут (у рат), не иде, најми плаћеника, његов заменик иде, борац или лаки оружник да се убије, његов заменик узме његову кућу²⁾.

¹⁾ Scheil: officir ili vojnik.

Cook: the ganger und the constable.

Winkler: Reč je o vojnim obveznicima. Izraz, koji je preveden sa „laki oružnik“, znači „ribar“ ili „lovac“. Radi se o službi koja nije skupčana sa (većim) posedom zemlje (oranice). Sravniti §. 35., po kome izgleda da samo borac dobija stoku. „Borac“ bi, prema tome, bio posednik dobra, „Ritter“; „laki oružnik“ imao bi samo kućno i lovačko pravo.

²⁾ Winkler: njegovu kuću uzeće ko ga je prokazao (?)

§. 27.

Ако је борац или лаки оружник, који је у краљевој несрећи (пораз) заробљен; ако је по том његово поље и његова башта дата другоме и овај то предузме: кад се (онај) врати и стигне у своје насеље, његово поље и његова башта да му се врате, он да их предузме.

§. 28.

Ако је борац или лаки оружник у краљевој несрећи заробљен, ако његов син може предузети, њему да се да поље и башта, он да предузме лен свога оца.

§. 29.

Ако је његов син још мали, не може предузети лен, трећина поља и баште да се да његовој матери и она да га одгаји.

§. 30.

Ако борац или лаки оружник своје поље, башту или кућу, место да их искоришћује, занемари, тако да постане пусто

(без господара), и ако други узме у посед његово поље, башту и кућу и три године ужива: ако се (онај) врати и тражи своје поље, башту и кућу, да му се не да, онај који је узео у посед и уживао уживаће и даље.

§. 31.

Ако је напустио само за годину дана, тако да постане пусто (без господара), и врати се, да му се поље, башта и кућа даду и да их он предузме.

§. 32.

Ако борца или лаког оружника, који је на краљевом путу заробљен, неки трговац откупи и врати у његово насеље; ако у његовој кући има чиме да се откупи, да се откупи; ако у његовој кући нема ништа за откуп, откупиће га храм његовог насеља; ако у храму његовог насеља нема чиме да се ослободи, двор да га ослободи. Његово поље, башта и кућа не могу се уступити за његов откуп.

§. 33.

Ако гувернер или префект код бораца допусти ослобођење и за службу краљеву узме и пошаље најамника као заменика, тај гувернер или префект да се убије.¹⁾

¹⁾ Winkler ne daje ni prevod ni originalne izraze, koje su ostali, u ovom i u sledećem propisu, preveli sa „guverner“ i „prefekt“.

§. 34.

Ако гувернер или префект одузме својину борца, нанесе штету борцу, борац да у најам, борац у процесу изда моћнијем, одузме поклон који је краљ дао борцу, тај гувернер или префект да се убије.

§. 35.

Ако неко говеда или ситну стоку, коју је краљ дао борцу, од овога купи, губи свој новац¹⁾

¹⁾ Winkler: Stoka važi kao len. Poliče iz državnog dobra (pljačka).

§. 36.

Поље, башта и кућа борца, лаког оружника или онога који је обавезан да плаћа трибут¹⁾ не могу се продати.

¹⁾ Winkler: interes.

§. 37.

Ако неко купи поље, башту или кућу борца, лаког оружника или онога који је обавезан да плаћа трибут, разбиће се његова таблица о уговору куповине и он губи свој новац. Поље, башта и кућа враћа се сопственику.

§. 38.

Борац, лаки оружник или ко је обавезан да плаћа трибут од поља, баште и куће свога лена не може ништа преписати својој жени или кћери и не може дати за дугове.

§. 39.

Од поља, баште и куће, коју је купио и држи (као својину), може преписати жени или кћери и дати за дуг.

§. 40.

Али трговцу¹⁾ или другом носиоцу лена може продати своје поље, башту и кућу; купац добија на уживање поље, башту и кућу коју је купио.

¹⁾ Winkler: Тако се у следећем преводи израз тамкар, за који на тим местима нема одговарајућег значења. Он има улогу трговца и нашим културним односима. Тамкар је кралјев чиновник, путује о државном трошку.

Cook: кралјев чиновник.

§. 41.

Ако је неко поље, башту и кућу борца, лаког оружника или онога који је обавезан да плаћа трибут примио у размену и дао противвредност, борац, лаки оружник или који је обавезан да плаћа трибут вратиће се на своје поље, башту, у кућу и задржаће противвредност.

§. 42.

Ако неко узме на обраду поље и ако не учини да на пољу буде жита: тада треба доказати, да на пољу није радио, и он ће поседнику поља дати жито, као што је код суседа.

§. 43.

Ако поље није обрадио, оставио га необрађено, поседнику поља даће жито као што је код суседа, и поље, које је оставио необрађено, поораће, засејати и вратити поседнику.

§. 44.

Ако неко узме поље, које није обрађивано, да га за три године припреми за обраду, али је лењ, поље не уради, четврте године дужан је да га пооре, подрља и засеје и врати поседнику и за сваких десет гана¹⁾ измери десет гура²⁾.

^{1) 2)} Winkler: мера за површину и запремину.

§. 45.

Ако неко своје поље да на обраду за закупнину, и ако прими закупнину, после наступи непогода и жетву уништи, штета пада на закупца.

§. 46.

Ако не прими закупнину, него поље да на наполицу или

на трећину, поседник и обрађивач поделиће по уделима жито које се нађе на пољу.

§. 47.

Ако обрађивач¹⁾, с тога што у првој години није постигао (од обраде) своје издржавање, изјави да неће више да обрађује поље, сопственик не треба да попусти: његов обрађивач мора обрадити поље и о жетви добија жито по свом уговору.

(Scheil: Ако је земљорадник, с тога што прве године његов мајур није успео, дао другоме да обради поље, сопственик да не узнемирује (за то) свога земљорадника: његово је поље поорано, и он ће о жетви узети жито, према својим уговорима).

¹⁾ Winkler: Израз за земљорадника, који је према поседнику земље махом у односу закупца.

§. 48.

Ако неко дугује дуг са интересом и времена непогода опустоши његово поље, или уништи жетву, или услед оскудице у води жито не расте: у тој години неће дати жито повериоцу, своју таблицу умочиће у воду¹⁾ и неће дати интерес за ту годину.

¹⁾ Winkler: Simbolična radnja, s obzirom na uzrok nemogućnosti da se ugovor ispuní.

§. 49.

Ако неко од трговца узајми новац и трговцу поље припремљено за жито или сезам да са речима: „ради поље, жањи и узми жито или сезам, који се на њему нађе“; ако је тада обрађивач произвео жито или сезам на пољу, о жетви сопственик поља узмеће жито или сезам, који се буде нашао на пољу, и даће трговцу жито за новац са интересом, који је узео од трговца, и трошкове обраде.

(Kohler. То би се данас казало: Ако је сопственик припремљено поље zaloжио под условом да га заложни поверилац обради, и по том сопственик одузме жетву, дужан је да повериоца намири у главници, интересу и трошковима око обраде.)

§. 50.

Ако да поље засејано житом или засејано сезамом, жито или сезам, који је на пољу, добиће сопственик, новац са интересом вратиће трговцу.

§. 51.

Ако нема новца да врати, за вредност новца и интереса, који је од трговца примио, трговцу ће дати (жита или) сезама, према краљевој тарифи.

§. 52.

Ако обрађивач није засејао поље житом или сезамом, његов (дужника) уговор не постаје ништаван.

§. 53.

Ако је неко сувише лењ да одржава своју брану и не одржава је у стању: ако се тада на његовој брани направи отвор и вода преплави поље, онај, у чијој је брани постао отвор, да накнади жито које је уништио.

§. 54.

Ако не може да накнади штету, треба продати за новац њега и његово имање, и они чија су жита уништена поделиће (продајну суму).

§. 55.

Ако неко отвори свој канал за наводњавање, али је немарљив и вода поплави поље његовог суседа, овоме ће одмерити жито према приносу код суседа.

§. 56.

Ако неко пусти воду и водом поплави обрађено поље суседа, измериће десет гура жита на сваких десет гана.

§. 57.

Ако пастир¹⁾ за напасање ситне стоке²⁾ не добије одобрење од сопственика поља, без пристанка сопственика пусти да ситна стока опасе поље, сопственик да пожање његово поље и пастир, који је без одобрења пустио да стока опасе поље, да преко тога сопственику за сваких десет гана плати двадесет гура жита.

¹⁾ Winkler : Posednik stada ili bolje preduzetnik stada, koji prema veleposedniku stada stoji u istom odnosu kao „obrađivač“ prema sopstveniku zemlje.

²⁾ Scheil, Cook, Kohler : ovaca.

§. 58.

Ако, пошто је ситна стока напустила поље и пошто је сва стока прошла кроз врата насеља*), пастир још пушта

*) Do uvođenja poreze na zemljište i nešto docnije, u Srbiji su postojali „potesi“, tj. seoski atari, „livade i ornice“, izvan seoskog naselja. Od Mitrovdana (kada je letina već sredena) do Đurdevdana (kada letina počinje da raste) stoka svih seljana mogla je pasti po celom tom ataru, bez obzira na svojину zemljišta i na broj stoke pojedinaca. Između naselja i potesa postojale su, na glavnim putovima za potes, vratnice ili „zagrade.“ Od Mitrovdana svaki je svoju stoku mogao pustiti u potes, o Đurdevdanu bio je dužan da je skloni iz potesa. Od Đurdevdana do Mitrovdana vratnice su bile zatvorene za stoku.

ситну стоку у поље и пусти да опасе поље, тај пастир да предузме поље, које је пустио да се опасе, и о жетви да сопственику поља измери за десет гана шесет гура жита.

(Kohler. Данас би се то казало: Пастир, који, пошто је престало опште време паше, пусти да и даље овце пасу на туђем пољу, одговара за штету поља по мери 60 гура на десет гана.)

§. 59.

Ако неко, без знања господара баште¹⁾, у туђој башти одсече дрво, платиће пола мине сребра.

¹⁾ Kohler: luga.

§. 60.

Ако неко вртару преда поље да га засади (воћем), вртар засади врт, четири године гаји га, у петој години сопственик и вртар поделиће на једнаке делове, сопственик ће свој део изабрати и узети.

§. 61.

Ако вртар не доврши засађивање поља, остави један део незасађен, тај празан простор урачунаће се на његов део.

§. 62.

Ако поље, које му је предато, не засади, и ако је житно поље, вртар ће принос поља за годину, у којој је остало незасађено, измерити сопственику као што је код суседа овога, поље приуговорити за рад и вратити сопственику.

§. 63.

Ако је била ледина, припремиће поље за рад и вратити сопственику. За сваку годину измериће десет гура жита за десет гана површине.

§. 64.

Ако је неко своју башту дао вртару да је експлоатише, вртар ће, докле држи башту, од приноса баште два дела давати сопственику, трећи део узме он.

§. 65.

Ако вртар башту није експлоатисао, принос се (услед тога) умањи, вртар ће измерити сопственику према приносу суседа.

Овде недостаје пет редова текста. У преписима из Асур-банипалове библиотеке од тога налазе се ови прописи:

а) Ако неко узме новац од трговца и овоме да башту

са урмама и каже му: „урме, које су у мојој башти, узми за новац“, а трговац на то не пристане, тада сопственик треба да узме урме које су у башти, новац и интерес према гласу своје задужнице врати трговцу, претекле урме, које су у башти, треба да узме сопственик

б) Ако је закупац (станар, кирајџија) сопственику куће платио цео износ станарине за годину дана, и ако сопственик пре истека закупа нареди закупцу да се исели, тада ће сопственик закупцу, који се је пре протекла рока иселио из његове куће, од новца, који му је закупац дао (вратити одговарајући део).

в) (Ако неко) жито или новац (дугује) и нема (да врати) жито или новац, али има друго имање, што му стоји на расположењу даће пред сведоцима трговцу. Овај то треба да прими без примедбе.—

Бројање параграфа продужује се под претпоставком да празнина садржи отприлике 35 параграфа.

§. 100.

Интерес за новац, колико је примио, забележиће, и дана кога се обрачунавају платиће трговцу.

(Kohler. Данас би се то казало: Трговачки агент дужан је да примљену зараду стави у рачун).

§. 101.

Ако тамо, где је отишао, не нађе пословну прилику, новац, који је примио, помоћник¹⁾ треба двоструко да врати трговцу.

¹⁾ Winkler: Misli se na malotrgovca ili trgovca, koji putuje za posao, ali ne toliko kao nameštenik koliko kao učesnik.

Scheil: le commis.

Cook: the agent or trader.

§. 102.

Ако је трговац помоћнику позајмио новац за послове, и овај тамо где оде претрпи штету, трговцу треба да врати главницу.

§. 103.

Ако му на путу, за време његовог путовања, непријатељ узме што од онога што носи, помоћник ће се заклети богом и биће слободан.

§. 104.

Ако трговац помоћнику да на распродају жито, вуну, зејтин или другу робу, помоћник ће записати износ и предати трговцу. Помоћник ће од трговца узети признаницу на новац који је трговцу предао.

§. 105.

Ако помоћник пропусти да узме признаницу на новац, који је трговцу предао, новац на који није издата признаница не може се унети у активу.

(Kohler. Данас би се то казало: Пре но што агент буде ослобођен, повраћени капитал трговац не сме помешати са својим имањем).

§. 106.

Ако помоћник од трговца узме новац, спори се са трговцем (пориче), овај треба да пред богом и сведоцима¹⁾ докаже, да је помоћник узео новац, и помоћник ће му троstrуко дати новац који је узео.

¹⁾ Winkler: Beisitzer — asesor — prisežnik(?).

§. 107.

Ако трговац превари помоћника, пошто је помоћник вратио све што му је трговац дао, а трговац пориче оно што му је помоћник вратио, помоћник треба да докаже пред богом и сведоцима, и трговац, зато што се је спорио са својим помоћником, све што је од њега примио даће му шестоструко.

§. 108.

Ако крчмарица као цену за пиће не прима жито по великој тежини, него узима новац, и ако је цена пића у сразмери према житу мања, то треба доказати и биће бачена у воду.

§. 109.

Ако крчмарица, кад се у њеној кући скупе завереници, не ухвати их и не преда двору, да се убије.

§. 110.

Ако посвећеница¹⁾ (која се више не сме удати) отвори крчму²⁾ или уђе у крчму да пије, да се спали.

¹⁾ Winkler. Doslovno: božija sestra(?). Reč je o posvećenicama bogu, koje se ne smeju udavati.

Scheil: Sveštenica koja ne živi u manastiru.

²⁾ Winkler: Izgleda da je u Vavilonu krčma imala ulogu luparnar-a; imali na umu, da je reč samo o ženskom držaocu krčme.

§. 111.

Ако крчмарица да на почек 60 ка усакани пића, узеће о жетви 50 ка жита.

§. 112.

Ако се неко налази на путу, па је другоме поверио

сребро, злато, драго камење или друге ручне ствари да их однесе; ако овај не преда све што је требало пренети у одређено место, него присвоји, пошиљач ће доказати и човек, који није предао што је требало пренети, петоструко ће дати све што му је поверено.

§. 113.

Ако неко према другоме има тражбину у житу или сребру, и без знања сопственика из куће или житнице узме жито, судски ће се доказати, да је без знања сопственика узео жито из куће или житнице, и он ће жито, које је узео, вратити и изгубиће све што је био позајмио.

§. 114.

Ако неко није имао тражбину у житу или сребру према другоме, па га ипак због дуга лиши слободе, за сваки случај платиће му једну трећину мине сребра.

§. 115.

Ако неке према другоме има тражбину у житу или сребру, па га због дуга лиши слободе, ако ухапшени у кући апсиоца умре природном смрћу, тај случај не повлачи никакво потраживање.

§. 116.

Ако апсеник у кући апсиоца умре од батина или рђавог поступања, господар апсеника позваће његовог апсиоца на суд; ако је умрли био син слободног човека, биће убијен његов (апсиочев) син, ако је био роб, платиће једну трећину мине сребра, и изгубиће све што је био позајмио.

§. 117.

Ако се неко задужи, своју жену, сина или кћер да за новац или у дуговоно ропство, три године радиће у кући купца или господара дуга, у четвртој години пустиће их у слободу.

§. 118.

Ако у ропску службу да роба или робинју, и ако их поверилац да другом, за новац прода, не може тражити да му се врате.

§. 119.

Ако се неко задужи, и своју робинју, која му је родила децу, за новац прода, новац, који је трговац платио, господар робинје треба да плати трговцу, да откупи робинју.

§. 120.

Ако је неко своје жито сместио на чување у кућу дру-

гога, и у гомили жита наступи штета, или сопственик куће отвори житницу и узме жито, или у опште спори да је жито код њега смештено, сопственик жита пред богом ће тражити своје жито, и сопственик куће двоструко ће жито, које је узео, вратити његовом сопственику.

§. 121.

Ако неко смести жито у кућу другога, платиће му за годину за један гур пет ка жита као закупнину за житницу.

§. 122.

Ако неко другоме даје на чување сребро, злато или што друго, све што даје показаше сведоцима, закључиће свој уговор и онда предати на чување.

§. 123.

Ако да на чување без сведока и уговора, и тамо где је дао пориче се, о томе нема правног потраживања.

§. 124.

Ако неко другоме пред сведоцима преда на чување сребро, злато или друго што, и овај му то пориче, привешће га суду, и он ће све што пориче двоструко платити.

§. 125.

Ако је неко дао на чување што од своје имовине, и тамо је обијањем или плачком његова имовина нестала заједно са имовином сопственика куће, сопственик куће, који је био небрижљив, све што му је дато на чување и што је допустио да нестане накнадиће сопственику имовине. Сопственик куће тражиће своју имовину и узеше је од крађљивца.

§. 126.

Ако неко, чије добро није нестало, каже: моје добро је нестало, и лажно наводи своју штету, и пред богом тужи за својину која му није нестала, све што је тражио двоструко ће дати за своју тобожњу штету.

§. 127.

Ако неко учини да се пружи прст на посвећеницу¹⁾ или на жену другога, али то не докаже, тога човека треба извести пред судију и жигосати његово чело.

¹⁾ Izraz je isti kao u §. 110.

§. 128.

Ако неко узме жену, али с њом не направи уговор, та жена није супруга.

§. 129.

Ако се жена неког човека ухвати у постељи са другим мушким бићем, да се вежу и баце у воду. Ако господар жене (хоће), може оставити жену да живи, и краљ свога роба¹⁾ оставити да живи.

¹⁾ Winkler : t. j. dotični kao podanik, koji je povredio pravo koje kralj štiti, mora takođe biti pomilovan od strane kralja.
Scheil : serviteur.
Cook : servant.

§. 130.

Ако неки човек над туђом женом, која још није познала човека¹⁾ и још живи у очевој кући, изврши насиље и код ње спава и при том буде ухваћен, тај човек да се убије, жена да је слободна.

¹⁾ Winkler : Bivalo je da se brakovi zaključuju sa (i među) decom. (Kad je Muhamed zaručio Ajšu — što je bitno za brak — bilo joj je 6 ili 7 godina, kad ju je odveo u svoju kuću 10 ili 11).

§. 131.

Ако човек оптужи своју жену, али она не буде ухваћена са другим, она да се закуне богом и врати у своју кућу¹⁾.

¹⁾ Kohler : u kući svoje porodice.

§. 132.

Ако се на жену неког човека пружи прст због другог неког човека, а она не буде ухваћена на спавању са другим, због свога човека она ће скочити у воду¹⁾ (ићи на божији суд).

¹⁾ Cook : Ovde je pretpostavka, da je skandal postao javan i da je njena krivica verovatnija, pa s toga treba da se pravda božijim sudom (videti §. 2).

§. 133.

Ако је неки човек одведен као ратни заробљеник, а има шта да се једе у његовој кући, и ако је жена изашла из куће свога мужа и отишла у неку другу кућу, зато што та жена није чувала своје тело, и што је отишла у другу кућу, да се изведе пред суд и баци у воду.

§. 134.

Ако је неки човек одведен као ратни заробљеник, и у његовој кући нема шта да се једе, ако тада његова жена оде у другу кућу, та жена није крива.

§. 135.

Ако је неки човек одведен као ратни заробљеник, и у његовој кући нема шта да се једе, његова жена оде у кућу

другога, и изроди децу, и ако се после њен муж врати и стигне у своје завичајно место, та жена да се врати своме мужу, деца припадају оцу.

§. 136.

Ако неко напусти свој завичај, побегне, и по том његова жена оде у неку другу кућу, ако се онда тај човек врати и хоће да узме своју жену, зато што је се огрешио о свој завичај и побегао, жена бегунца да се не врати своме мужу.

§. 137.

Ако је се неко одлучио да отера конкубину, која му је родила децу, или жену, која му је родила децу, треба да јој врати што је донела (шеритку)¹⁾ и да јој да на пл доуживање поље, башту и друге имовине, да одгаји своју децу. Кад буде одгајила децу, од свега што добију деца даће јој се део раван делу једног детета и она се може удати за човека свога срца (за кога хоће).

¹⁾ Scheil : miraz.

§. 138.

Кад неко хоће да отера жену, која му није родила децу, даће јој њену тирхату¹⁾ и вратиће јој у потпуности њену шерикту, коју је донела од свог оца, и отераће је.

¹⁾ Scheil : Dar koji je mladoženja dao nevestinom ocu. To nije miraz; nije ni kupovna cena žene, jer ništa ne dopušta shvatanje, da se je u to vreme u Vaviloniji praktikovao brak po osnovu kupovine, a §. 139. svedoči, da tirhatu nije bitan uslov za sklapanje braka.

Winkler, Cook : kupovna cena.
Kohler : cena žene.

§. 139.

Ако нема тирхату, даће јој једну мину сребра за отпуштање.

§. 140.

Ако је он мушкину, даће јој једну трећину мине сребра

§. 141.

Ако жена неког човека, која станује у његовој кући, има намеру да га напусти, ако је изазвала несугласицу, ако расипа кућу, занемарује свога мужа, извешће се пред суд, и ако њен муж каже да је отпушта, пустиће је да иде својим путем и неће јој дати цену отпуштања. Ако њен муж неће да је отпусти и узме другу жену, она ће остати у кући свога мужа као слушкиња¹⁾.

¹⁾ Scheil : robinja.

§. 142.

Ако се жена свађа са својим мужем и каже: ти ме нећеш имати, извидиће се њена тајна због неправде коју трпи, ако је она без замерке, њен муж излази, њу јако занемарује, та жена није крива, узео своју шерикту и отићи у кућу свога оца.

§. 143.

Ако она није у праву, ако излази, кућу упропашћује, свога мужа занемарује, та жена да се баци у воду.

§. 144.

Ако неко узме жену и ако та жена своме мужу да слушкињу и ова роди децу, ако тај човек намерава да узме конкубину, то да му се не допусти и да не узме конкубину.

§. 145.

Ако неко узме жену и ако му она не роди децу, и он намерава да узме конкубину, може узети конкубину и увести је у своју кућу. Ту конкубину да не изједначи са женом.

§. 146.

Ако неко узме жену, и ако ова свом мужу да слушкињу која роди децу, а тада се та слушкиња такмичи са господарицом, зато што је родила децу господарица је више не може продати; удариће јој жиг и бројаће је међу робиње.

§. 147.

Ако није родила децу, господарица је може продати.

§. 148.

Ако неко узме жену, и ако она оболи (? climacterium?), и ако он намерава да узме другу жену, да не отера своју жену, која је оболела, него да она остане у његовој кући и докле живи он да је издржава.

§. 149.

Ако она жена неће да остане у кући свога мужа, вратиће јој у потпуности шерикту, коју је донела од свог оца, и она ће отићи.

§. 150.

Ако неко својој жени поклони поље, башту, кућу и о томе јој изда исправу (таблицу), после смрти њеног мужа њена деца да јој ништа не оспоравају; она то може оставити после своје смрти једном сину, коме хоће, не мора дати ком другом брату (њених синова).

§. 151.

Ако је се жени, која живи у кући неког човека, њен муж обвезао, да је његов поверилац не може узаптити, и ако јој је о томе издата исправа, ако је тај човек дуговао пре но што је узео жену, његов поверилац да не узапти његову жену. Ако је жена, пре но што је дошла у кућу човека, имала дуг, њен поверилац да не узапти њеног човека.

§. 152.

Ако, после доласка жене у кућу човека, обоје узму на себе обавезу, обоје ће исплатити повериоца.

§. 153.

Ако жена неког човека због другог неког мушкарца убије свога мужа, да се набије на колац.

§. 154.

Ако неко позна¹⁾ своју кћер, да се протера из места.

¹⁾ Winkler: Biblijska upotreba ove reči pozajmljena je iz vavilonskog jezika (videti §. 130, 155 i 156).

§. 155.

Ако неко своме сину заручи девојку¹⁾, и његов син је позна, а он после са њом спава и при том буде ухваћен, да се веже и баци у воду.

¹⁾ Winkler: Zaručenje (kupovina neveste) čini zaručnicu svojinom čoveka, ne zaključenje braka (svečanost, zaključenje ugovora: §. 128), koje može biti docnije. Kod sina se radi o tome, da (prvobitno!) njegova zaručnica može oslati u roditeljskoj kući (kod svog roda), a on može u njenoj očnoj kući (kod njenog roda) stanovati (Jakov kod Labana, Mojsije kod Jetra). —

(Ovo objašnjenje, da zaručnica poslaže svojina zaručnika, u suprotnosti je ne samo sa §. 128. nego i sa §§. 159–161. Sem toga, ma koliko da je velika vlast muza, žena nije njegova „svojina“ po ovom zakonu).

Scheil: Ovaj propis pretpostavlja, da od zaručenja čovek može stanovati sa svojom zaručnicom.

§. 156.

Ако неко своме сину заручи девојку, и ако је његов син још не позна, а он са њом спава, да јој плати једну половину мине злата и да јој све врати што је донела из куће свога оца, она се може удати за кога хоће.

§. 157.

Ако неко после свога оца спава са својом матером, да се обоје спале.

§. 158.

Ако неко после (смрти) свога оца спава са овога главном

женом¹⁾, која је родила децу, да се истера из очеве куће²⁾.

¹⁾ Winkler : U prethodnom §. bila je reč o rođenoj materi, koja može biti i sporedna žena, ovde se misli na glavnu ženu, kako se supruga zove u odnosu na sporednu ženu.

²⁾ Winkler : Postaje bez porodice, ne bez zavičaja kao po §. 154.

§. 159.

Ако је неко донео библи¹⁾ (поклоне) у кућу свога таста, дао тирхату, баци поглед на другу жену, тасту каже: нећу да узмем твоју кћер, девојчин отац задржаће све што му је донето.

¹⁾ Scheil : Biblu je poklon koji zaručnik čini pri zaručenju. Razlikuje se od tirhatu. Sastoji se iz pokretnih stvari, koje zaručnik daje u kuću oca zaručnice, bez sumnje u cilju da se podele članovima porodice.

§. 160.

Ако је неко однео поклоне у кућу свога таста, дао тирхату, и ако девојчин отац каже: нећу да ти дам моју кћер, двоструко ће вратити све што му је донето.

§. 161.

Ако је неко однео поклоне у кућу свога таста, дао тирхату, ако га је тада његов пријатељ опао и таст каже (младом) мужу: ти нећеш узети моју кћер, двоструко ће вратити све што му је донето, и његову (одбијенога) жену не сме узети његов пријатељ.

§. 162.

Ако неко узме жену, и ако му она роди децу¹⁾, ако та жена умре, њен отац да не тражи ништа од њене шерикту, ова припада њеним синовима.

¹⁾ Winkler : sinove.

§. 163.

Ако неко узме жену, и ако му она не роди децу¹⁾, ако та жена умре, ако таст врати тирхату, коју је онај однео у кућу свога таста, њен муж да ништа не тражи од шерикте жене, она припада кући њеног оца.

¹⁾ Winkler : sinove.

§. 164.

Ако му његов таст не врати тирхату, он ће одбити износ тирхате од шерикту, и по том ће шерикту вратити кући же-
ниног оца.

§. 165.

Ако неко своме сину, првом свога погледа (кога прет-

поставља) поклони поље, башту и кућу, и о томе му изда исправу; ако после отац умре и браћа деле, тај син задржаће поклон који му је отац дао, а преко тога делиће на једнаке делове.

§. 166.

Ако неко за синове, које има, узме жене, за свог неодраслог сина не узме жену, и ако отац по том умре, кад браћа деле, свом неодраслом брату, који још није узео жену, преко дела даће новац за тирхату и узмеће му жену.

§. 167.

Ако неко узме жену и ова му роди децу; ако та жена умре и он после ње узме другу жену и ова му роди децу; кад по том отац умре, браћа неће делити по материма (на двоје): узмеће шерикту својих матера (свака група шерикту своје матере), очеву својину поделиће међу собом (на равне делове).

§. 168.

Ако неко намерава да отера свога сина и судији изјави: „хоћу да отерам мога сина“, судија ће испитати његове разлоге: ако син нема тешке кривице, која је довољна за избацивање из синовљег односа, отац да га не отера.

§. 169.

Ако је учинио тешку кривицу, која је довољна за избацивање из синовљег односа, први пут ће опростити; ако је по други пут учинио тешку кривицу, отац га може избацити из синовљег односа (т. ј. лишити права наслеђа).

§. 170.

Ако је некоме његова супруга родила децу¹⁾ или његова робиња (слушкиња) родила децу¹⁾, и отац за живота рекао деци коју му је робиња родила: „моја деца“, и ако их је убројао у децу своје супруге, кад по том отац умре, деца супруге и робиње поделиће очеву својину²⁾. Деца супруге бираће и узети.

¹⁾ Winkler : sinove.

²⁾ Scheil : pokretnu imovinu očeve kuće.

§. 171.

Али ако отац за свога живота деци¹⁾, коју је робиња (слушкиња) родила, није рекао: „моја деца“, кад отац умре, деца робиње неће делити са децом супруге, али ће робиња

¹⁾ Winkler : sinovima. Kohler : sinovima.

и њена деца бити слободни²⁾, деца супруге не могу рекламирати ропство робинине деце; супруга ће узети своју шерикту и своју нудуну³⁾, коју јој је њен муж преписао, и она ће остати у кући свога мужа; докле живи, уживаће их, за новац их неће моћи продати; после ње, припадају њеној деци.

²⁾ Kohler : ako ih je oslobodio.

³⁾ Scheil : Poklon koji je muž ženi učinio za vreme braka. Ima za predmet polje, baštu, kuću ili svako drugo dobro.

§. 172. а.

Ако јој њен муж није дао нудуну, вратиће јој се у потпуности њена шерикту и од својине¹⁾ свога мужа узео део као једно дете. Ако је синови принуђавају да изађе из куће, судија ће испитати њихове разлоге, и ако је кривица до синова жена неће напустити кућу.

¹⁾ Scheil : pokretne.

§. 172. б.

Ако је жена намерна да напусти, оставиће својој деци дар који јој је дао њен муж, узео шерикту, која јој долази од куће њеног оца, и удаће се за кога хоће.

§. 173.

Ако та жена тамо, где онда оде, свом другом мужу роди децу¹⁾ и по том умре, ранија и доцнија деца поделиће њену шерикту.

¹⁾ Winkler : sinove. Isto u §. 174.

§. 174.

Ако другом мужу не роди децу, њену шерикту добиће деца њеног првог мужа.

§. 175.

Ако се дворски роб или роб једног мушкину ожени кћери слободног човека и добије децу, господар роба не може тражити ропство деце од кћери слободног човека.

§. 176.

Али ако се дворски роб или роб једног мушкину ожени кћери слободног човека, и ако је она ушла у кућу дворског роба или роба једног мушкину, долазећи са шерикту из куће свога оца, и ако су, откад су заједно, окућили се и стекли имање, и по том онај роб умре, кћер слободног човека узео своју шерикту, а све што су њен муж и она стекли, откад су заједно, поделиће се на два дела: једну половину узео господар роба, другу половину кћер слободног човека за своју децу. Ако кћер слободног човека није имала шерикту,

поделиће се на два дела што су њен муж и она стекли откад су заједно, једну половину узео господар роба, другу кћер слободног човека за своју децу.

§. 177.

Ако удовица, чија су деца још не одрасла, намерава да уђе у другу кућу (да се преуда), да не уђе без знања судије. Кад ступи у другу кућу, судија ће извидити, шта остаје од куће првог мужа. Онда ће се кућа њеног пређашњег мужа поверити доцнијем и тој жени и наредиће им се да издаду исправу. Они ће кућу одржавати у реду и гајити децу и ништа неће продати од покућанства (имања). Купац, који купи покућанство удовичине деце, изгубиће новац добро се врћа своме господару.

§. 178.

Ако је посвећеници или јавној женској¹⁾ њен отац дао шерикту и о томе издао исправу, али у исправи није означено, да оно што после ње остане може дати коме хоће, и није јој оставио да ради по својој вољи; кад по том отац умре, њено поље и њену башту добиће њена браћа, а према вредности њеног дела даће јој жита, зејтина, вуне и задовољиће је; ако јој браћа према вредности њеног дела не даду жита, зејтина и вуне, не задовоље је, она ће поље и башту дати обрађивачу, који јој се допада, и тај ће је издржавати. Поље и башту и све што јој је отац дао уживаће докле живи, али не може продати ни другом уступити: њен дечији део припада њеној браћи.

¹⁾ Winkler : Javna ženska je suprotnost od posvećenice (§. 110). Obema je zajedničko, da se ne mogu udati (§§. 180, 181). Izgleda da se razlikuju obične javne ženske i posvećene hramu (§. 181). Posao nije besčaslan.

§. 179.

Ако посвећеница или јавна женска, којој је њен отац дао шерикту и издао јој исправу и у овој означио, да своју заоставштину може оставити коме хоће, и ако јој је оставио да ради по својој вољи, кад по том отац умре, она своју заоставштину може оставити коме хоће, њена браћа да јој ништа не споре.

§. 180.

Ако отац својој кћери, која се сме удати или јавној женској¹⁾, не да шерикту и умре, у очином поседу²⁾ добиће дечији део и уживати га докле живи. Њена заоставштина припада њеној браћи.

¹⁾ Kohler : sveštenici, mladoj ženi ili javnoj ženskoj.

Cook : mladi ili kurtizanki.

²⁾ Scheil : pokretnom imanju.

§. 181.

Ако отац посвети богу храмовну јавну женску или храмовну слушкињу¹⁾ и не да јој шерикту, кад отац по том умре, она ће у очином поседу добити трећину дечијег дела и уживати докле живи. Њена заоставштина припада њеној браћи.

¹⁾ Winkler: „Hramovna sluškinja“ doslovno: дете на одгоју. Од dece predate radi gajenja (podizanja) popunjava se posluga.

Scheil: hierodulu ili devicu.

Cook: hierodulu ili devicu.

Kohler: sveštenica, javna ženska ili hramovna devojka (devica?).

§. 182.

Ако отац својој кћери, жени¹⁾ Мардука у Вавилону, не да шерикту, не изда јој исправу, кад отац по том умре, у очином поседу добиће од своје браће једну трећину свог дечијег дела, али неће имати терета²⁾. Мардукова жена може своју заоставштину оставити коме хоће.

¹⁾ Winkler: t. j. sveštenica (nona, vestalke).

Scheil, Kohler: sveštenica.

Cook: posvećenica.

²⁾ Winkler: hram i što hramu pripada slobodno je od poreze i dažbina.

§. 183.

Ако отац својој кћери од конкубине да шерикту, и кћер уда, и о томе јој изда исправу, кад по том отац умре, она неће имати удела у очевој заоставштини.

§. 184.

Ако неко својој кћери од конкубине не да шерикту и не уда је, кад отац умре, њена браћа даће јој шерикту, према очевој имовини, и удаће је.

§. 185.

Ако неко узме једно дете као сина на своје име и одгаји га, не може се тражити повраћај тог усвојеног детета.

§. 186.

Ако неко узме једно дете као сина, и ако, кад га је узео, дете хоће своје оцу и матери, то усвојено дете вратиће се у очеву кућу.

(Scheil: Ако је неки човек посинио малишана, и кад га је узео, овај је злостављао(?) свога оца и своју матер, васпитаник ће се вратити кући свога оца.

Cook: Ако је неки човек адоптирао једно дете, и његови се родитељи противе, он мора дете вратити кући детинег оца.

Kohler: Ако је неки човек посинио неодрасло дете, ако се посинак огреши о свог оца и о своју матер, одгајени мора се вратити кући свога оца).

§. 187.

Син фаворита¹⁾ у дворској служби или јавне женске не може се тражити да се врати.

¹⁾ Kohler: Да у храму има храмовних девојака, које морају живети чедно, и храмовних слушкиња, које се посвећују официјелној prostituciji, §. 178, одговара карактеру вавилонског и пунског култа. I једно и друго жртва је која се прinosи боžанstvu, само у различном правцу. Природно, зарада припада храму. (Тako ceo стари век, до времена Римљана, где је pored device Гаје Tarације поштована јавна женска Ака Lаренција, која је своје imanje zaveštala državi).

Kakvu су ulogu imale hramovne slugе, §§. 187, 192, 193, за сада се не може ближе одредити; у неким pogledima izjednačuju се sa hramovnim sluškinjama.

§. 188.

Ако занатлија узме дете да га одгаји, и научи га свом занату, не може се тражити повраћај детета.

§. 189.

Ако га није научио свом занату, одгајеник се може вратити у очеву кућу.

§. 190.

Ако неко једно дете, које је узео као сина и одгајио, не држи са својом децом, тај одгајеник може се вратити у очеву кућу.

§. 191.

Ако неко, који је једно дете узео као сина и одгајио га, заснује породицу и по том има деце и намерава да отера одгајеника, тај син не треба да иде празних руку. Хранилац ће му дати једну трећину дечијег дела и онда ће отићи. Од поља, баште и куће неће му ништа дати.

§. 192.

Ако син фаворита или јавне женске храниоцу или хранитељки каже: „ти ниси мој отац или моја мати“, да му се одсече језик.

§. 193.

Ако син фаворита или јавне женске хоће(?) кући свога оца, отуђи се од храниоца и хранитељке и оде у кућу свога оца, да му се извади око.

(Scheil: Ако је син фаворита или јавне женске познао кућу свога оца, и ако не признаје оца који га је одгајио и матер која га је одгајила, и ако је отишао у кућу свога оца, да му се изваде очи. — Исто тако Kohler и слично Cook).

§. 194.

Ако неко своје дете да дојкињи¹⁾ и дете умре у њеним рукама, ако дојкиња без знања оца и матере одоји друго дете, да се изведе пред суд, и зато што је без знања оца и матере одојила друго дете, да јој се одсеку груди.

¹⁾ Winkler: У њену кућу.

§. 195.

Ако син бије свога оца, да му се одсеку руке.

§. 196.

Ако неко другоме уништи око, да се уништи његово око.

§. 197.

Ако неко другоме сломи кост, да му се сломи кост.

§. 198.

Ако уништи око једног мушкину или сломи кост једног мушкину, да плати једну мину сребра.

§. 199.

Ако неко уништи око робу другог човека или сломи кост робу другог човека, да плати пола своје цене.

§. 200.

Ако неко избије зубе себи равном човеку, да се избију његови зуби.

§. 201.

Ако је избио зубе једног мушкину, да плати једну трећину мине сребра.

§. 202.

Ако неко човека положаја већег од свог удари по образу, да му се бичем од говеђе жиле удари шесет удараца.

§. 203.

Ако је слободан човек ударио по образу слободног човека, да плати мину сребра.

§. 204.

Ако је ударио по образу једног мушкину, да плати десет секела сребра.

§. 205.

Ако роб слободног човека удари по образу слободног човека, да му се одсече уво.

(Scheil: Ако је ударио по образу роба слободног човека, да му се одсече уво).

§. 206.

Ако неки човек у свађи удари другог и нанесе му повреду, тај човек да се закуне: „то нисам учинио намерно“, и да плати лекара.

§. 207.

Ако умре од његовог ударца, исто тако ће се заклети, и ако је био син слободног човека, платиће пола мине сребра.

§. 208.

Ако је био син мушкина, платиће једну трећину мине.

§. 209.

Ако неко удари кћер слободног човека, тако да она изгуби плод, да плати десет секела новца за њен плод.

§. 210.

Ако та жена умре, да се убије његова (нападачева) кћер.

§. 211.

Ако је кћер мушкина услед ударца изгубила свој плод, да плати пет секела сребра,

§. 212.

Ако та жена умре, да плати пола мине сребра.

§. 213.

Ако неко удари робинју слободног човека и она изгуби свој плод, да плати два секела сребра.

§. 214.

Ако та робинја умре, да плати једну трећину мине.

§. 215.

Ако лекар бронзаним (операционим) ножем нанесе тешку рану неком човеку, и излечи човека, или ако бронзаним ножем отвори око и излечи око, да добије десет секела сребра.

§. 216.

Ако је био мушкину, да добије пет секела.

§. 217.

Ако је био нечији роб, сопственик роба да плати лекару два секела.

§. 218.

Ако лекар бронзаним ножем некеме нанесе тешку рану и убије га, или некеме отвори око и уништи око, да му се одсеку руке.

§. 219.

Ако лекар робу једног мушкину нанесе тешку рану и убије га, накнадиће роба за роба.

§. 220.

Ако му брнзаним ножем отвори око и уништи му око, да плати пола његове вредности.

§. 221.

Ако лекар некеме излечи сломљену кост или излечи слабе меке делове, болесник ће лекару дати пет секела сребра.

§. 222.

Ако је био мушкину, даће три секела.

§. 223.

Ако је био роб, сопственик роба даће лекару два секела.

§. 224.

Ако лекар говеда или магараца говечету или магарцу нанесе тешку рану, и животињу излечи, сопственик ће као награду лекару дати једну шестину секела.

§. 225.

Ако говечету нанесе тешку рану и убије га, даће његовом сопственику једну четвртину вредности.

§. 226.

Ако хирург без знања господара роба утисне ропски знак неутуђивог роба¹⁾, томе хирургу да се одсеку руке.

¹⁾ Kohler: otkloni ropski žig.

§. 227.

Ако неко превари хирурга и ако овај утисне жиг неутуђивог роба, тај човек да се убије и сахрани у својој кући; хирург ће се заклет: „нисам жигосао са знањем“ и биће слободан.

§. 228.

Ако грађевинар за другога направи кућу и доврши је, да му као поклон да два секела сребра за сар површине.

§. 229.

Ако грађевинар за другога направи кућу и не направи је чврсто, и кућа, коју је подигао, сруши се и убије сопственика, да се убије грађевинар.

§. 230.

Ако буде убијен син сопственика, да се убије син оног грађевинара.

§. 231.

Ако је убијен роб сопственика куће, даће сопственику куће роба за роба.

§. 232.

Ако је уништена покретна имовина, накнадиће све што је уништено, и зато што кућу није чврсто подигао, што се је срушила, поправиће порушену кућу сопственом имовином.

§. 233.

Ако грађевинар за другога направи кућу и није добро урадио, ако зид падне, грађевинар ће тај зид подићи својим новцем.

§. 234.

Ако бродар¹⁾ за некога направи брод од шесет гура, да му да (онај за кога је брод направљен) као поклон два секела сребра.

¹⁾ Winkler: Ista reč za brodara i brodogradioca.

§. 235.

Ако бродар за некога направи брод и не направи га чврсто, ако се те исте године брод употреби и оштети се, бродар ће брод изменити, поправити о свом трошку, и вратиће поправљен брод господару брода.

§. 236.

Ако је неко свој брод дао под кирију бродару, и ако је бродар непажљив, и ако се брод потопи или ако га изгуби, бродар ће господару брода у накнаду дати брод.

§. 237.

Ако неко узме у најам бродара и брод, и натовари га житом, вуном, уљем, урмама и другом робом, подобном за

товар, ако је бродар непажљив, потопи брод и пропадне што је у њему, бродар ће накнадити брод и све што је у њему пропало.

§. 238.

Ако бродар нечији брод потопи, али га спасе, платиће у новцу половину његове вредности.

§. 239.

Ако је неко најмио бродара, даће му за годину шест гура жита.

§. 240.

Ако брод, који иде низ воду, удари на брод, који иде уз воду, и потопи га, господар потопљеног брода пред богом ће тражити све што је изгубио на броду, и онај (господар) брода, који је потопио узводни брод, накнадиће брод господару брода и све што је пропало.

§. 241.

Ако неко узме туђе говече на принудан рад (узапти за принудан рад)¹⁾, платиће једну трећину мине сребра.

¹⁾ Winkler: Sravniti §§. 114. i 115.

§. 242.

Ако неко узме (говече) под кирију за годину дана, даће сопственику кирију ораћег вола четири гура жита.

§. 243.

Кирију вола из чопора три гура жита.

§. 244.

Ако неко узме под кирију говече или магарца и у пољу лаф га убије, за његовог господара (убијен је).

§. 245.

Ако неко узме под кирију вола и убије га рђавим поступањем или ударцима, да сопственику накнади вола за вола.

§. 246.

Ако неко узме под кирију вола и сломи му ногу, нажуљи му врат, сопственику вола накнадиће вола за вола.

§. 247.

Ако неко узме под кирију вола и избије му око, господару вола даће половину вредности (вола).

§. 248.

Ако неко узме под кирију вола и сломи му један рог, одсече реп или повреди гуницу, даће у новцу једну четвртину његове вредности.

§. 249.

Ако неко узме под кирију вола и бог (случај) удари га, он цркне, ко је узео под кирију заклеће се богом и биће слободан.

§. 250.

Ако подивљао во у свом јурењу некога убоде и убије, за то нема потраживања.

(Winkler: Ако во при оду на улици (пијаци?) некога удари и убије, то правно питање не даје потраживање.)

§. 251.

Ако нечији во хоће да убоде, и ако му је (сопственику) то познато, он његове рогове није подрезао ни спречио свога вола, ако во удари сина слободног човека и убије га, платиће пола мине сребра.

§. 252.

Ако убије нечијег роба, платиће једну трећину мине сребра.

§. 253.

Ако неко другога најми на своје поље, преда му семе, повери теглећу стоку, обвеже га да обради поље, ако онај краде жито или сточну храну и код њега се нађе, да му се одсеку руке.

§. 254.

Ако је узео семе, изнурио волове, вратиће количину жита коју је засејао.

§. 255.

Ако је говеда другоме дао под кирију, семе покрао, у пољу ништа не обделава, тај човек извешће се пред суд и о жетви ће дати шесет гура жита за сваких шесет гана.

§. 256.

Ако своју обавезу(?) не може да плати, да се остави на оном пољу (пољском добру) код стоке¹⁾.

(Scheil: Ако његов дистрикт(?) неће да врати, да се остави на пољу, међу стоком.

Kohler: Ако свој откуп не може да плати, да се на тој њиви стоком вуче).*)

¹⁾ Cook: Ovi propisi (§§. 258-256) nisu jasni.

§. 257.

Ако неко најми пољског радника, платиће му годишње осам гура жита.

§. 258.

Ако неко најми говедара, платиће му годишње шест гура жита.

§. 259.

Ако неко на пољу украде точак за наводњавање, платиће господару точка пет секела сребра.

§. 260.

Ако украде шадуф¹⁾ или плуг²⁾, платиће три секела сребра.

¹⁾ Scheil: Druga sprava za navodnjavanje.

²⁾ Kohler: žljeb za navodnjavanje.

§. 261.

Ако неко најми пастира да напаса говеда и овце, платиће му годишње осам гура жита.

§. 262.

Ако неко ... говече или овцу ...

§. 263.

Ако упропасти говече или овцу, који су му дати, накнадиће његовом сопственику говече за говече, овцу за овцу.

§. 264.

Ако је пастир, коме су дата говеда и овце да их напаса, примио сву уговорену награду и задовољен је, умањио говеда или овце, умањио принов, даће према своме уговору принов и принос.

§. 265.

Ако пастир, коме су дата говеда и овце да их напаса, лажно представи стање принова и за новац их прода, извешће се пред суд и десетоструко ће накнадити сопственику украдена говеда и овце.

§. 266.

Ако се у штали деси удар од бога (случај), или ако

*) За Kolerovo mišljenje govori običaj ubijanja vezivanjem „konima za repove“. Videti naše narodne pesme: Bog nikome dužan ne ostaje; Razrušenje manastira Tvrdoša i druge.

лаф удави, пастир ће се оправдати пред богсм и сопственик штале сносиће штету.

§. 267.

Ако је пастир непажљив, и ако је проузроковао отвор на штали, пастир ће довести у добро стање и накнадиће сопственику говеда и овце.

§. 268.

Ако неко за вршидбу узме под кирију вола, награда је двадесет ка жита.

§. 269.

Ако неко за вршидбу узме под кирију магарца, награда је десет ка жита.

§. 270.

Ако за вршидбу узме под кирију магаре или јуне, награда је 10 ка жита.

§. 271.

Ако неко најми волове, кола и тераоца, даће за дан 180 ка жита.

§. 272.

Ако неко узме под кирију само кола, даће за дан 40 ка жита.

§. 273.

Ако неко најми надничара, даће му од нове године до петог месеца шест ше¹⁾ сребра за дан, од шестог месеца до краја године даће му пет ше на дан²⁾.

¹⁾ Winkler: deo sekela.

²⁾ Winkler: Prvih pet meseci (april do avgusta) jesu sa dugim danima i sa žetvenim radom. No deoba ima kalendarsko astronomski osnov, u koliko se meseci dele na 5+7 (odgovarajući odnosu dana i noćnog luka za Vaviloniju).

§. 274.

Ако неко најми занатлију, даће као награду... 5 ше сребра, као награду лончара (?) 5 ше, кројача 5 ше, каменоресца ? ше, ковача ? ше, јувелира ? ше, дрводеље 4 ше, ужара ? ше,...? ше, зидара ? ше за један дан.

§. 275.

Ако неко узме једрилицу под кирију, платиће за дан три ше.

§. 276.

Ако је брод са веслима, платиће два и по ше за дан.

§. 277.

Ako неко uzme pod kiriju brod od 60 gura, daće za dan jednu šestinu sekela.

§. 278.

Ako неко купи роба или робињу, и пре то што прође месец дана спонадне их бену — болест, вратиће их продавцу и купац ће добити натраг новац који је дао.

§. 279.

Ako неко купи роба или робињу, и наступи потраживање (од стране трећег) да се врате, за потраживање одговара продавац.

§. 280.

Ako неко у туђој земљи купи роба или робињу неког другог (домородца), кад дође у земљу и сопственик позна роба или робињу, ако су роб или робиња домородци, вратиће их (господару) без новца.

§. 281.

Ako су родом из друге земље, купац ће пред богом заклет се да их је платио, и сопственик ће за њих плаћени новац дати трговцу и добиће роба или робињу.

§. 282.

Ako роб каже господару: „ти ниси мој господар“, ако он на суду докаже да је његов роб, његов господар да му одсече уво.

Dekreti pravde, koje je Hamurabi, mudri kralj, izdao, čime je zemlja dobila *pravedan zakon i dobru upravu*. Hamurabi savršeni kralj sam je. Nisam se otuđio od ljudi, nad kojima mi je Marduk dao vladavinu, koje mi je Bel poklonio, nisam prema njima bio nemarljiv, pribavio sam im stanište mira. Prokrčio sam im put, svetlost sam pustio na njih. Silnim oružjem, koje su mi dali Zamama i Ištar, oštroumljem, koje mi je podario Ea, mudročcu, koju mi je dao Marduk, *istrebio sam neprijatelje* gore i dole (na severu i na jugu), završio ratove, *zemlji stvorio blagostanje*, učinio sam da stanovnici budu bezbedni, prouzrokovala nemira među njima nisam trpio. Pozvali su me veliki bogovi, ja sam spasonosni pastir (vladalac); *moj štap (skiptar) je prav (pravedan)*, njegova se zaštitila prostire nad mojom varoši; na svoje grudi sam pritisnuo stanovnike zemlje Sumer i Akad (Vavilonija), učinio sam da pod mojom zaštitom rađe u miru, zaklonio sam ih u mojoj mudrosti¹⁾. *Da moćan ne ugnjetava slaboga, da se obezbede siročad i udovice*, u Vavilonu, varoši čiji su vrh uzvisili Anu i Bel, u Esagilu, hramu čiji temelji stoje čvrsto kao nebo i zemlja, da se izriče pravo zemlje, da se raspravljaju sporovi, da se popravi šteta, svoje dragocene reči urezao sam na mojoj spomen-ploči i postavio sam ih pred mojom slikom *kralja pravde*²⁾.

¹⁾ Winkler: Reč istovremeno označava dubinu, dakle mesto bezbednosti (podrum i t. d.).

²⁾ Winkler: T. j. on je na statui bio prestavljen kao „kralj pravde“ (zakonodavac).

Kralj, koji se izdiže nad svima kraljevima varoši, ja sam. Moje reči su dobro promišljene, moja mudrost je bez takmaca. Po zapovesti Šamaša, velikog sudije neba i zemlje, *neka se rasprostre pravda u zemlji*; volja je Marduka, moga gospodara, da niko ne uništi moj spomenik. U Esagilu, koji volim, moje ime da se uvek s blagosiljanjem spominje; ugnjeteni, koji ima neki spor, *neka dođe pred moju sliku kao kralja pravde, neka pročita moj natpis, shvati moje dragocene reči, moj natpis pokazaće mu njegovo pravo*, njegovo srce će se razveseliti, i neka glasno kaže: „Hamurabi je gospodar, koji je za podanike kao rođeni otac, Mardukovi reči pribavio je poštovanje, izvejavao pobjedu Marduka gore i dole (na severu i na jugu), obradovao srce Marduka, svoga gospodara, i za uvek stvorio blagostanje podanika i u zemlji uveo red“, pa onda neka se pred Mardukom, mojim gospodarom, moli iz svega srca, tada će zaštitni bogovi, koji čuvaju ulaz i zid Esagila, njegove želje svakog dana preporučiti Marduku, mome gospodaru, i Zarpanti, mojoj gospodarici.

U buduće, za uvek, neka svaki kralj ove zemlje čuva reči pravde, koje sam urezao na moj spomenik, neka ne menja zakon zemlje, koji sam dao, odluke koje sam učinio, neka ne ošteti moj spomenik. Ako je taj knez mudar i ako hoće da održi red u zemlji, neka se drži reči koje sam urezao na mojoj ploči, neka ga taj natpis nauči putu, pravilu, zakonu koji sam dao zemlji, odlukama koje sam tu učinio, po tome neka vlada svojim podanicima, neka im deli pravdu, raspravlja sporove, iz svoje zemlje *istrebi rdave i zločince*, svojim podanicima stvori blagostanje.

Hamurabi, kralj pravde, kome je Šamaši poklonio pravo, ja lično. Moje reči su dobro promišljene, mojim delima nema ravnih, *da se visoki ponizi, oholi skruši, naduti istrebi*. Ako onaj knez pazi na reči, koje sam urezao na ovom kamenu, ne zapostavlja moj zakon moje reči ne zameni, moj spomenik ne izmeni, neka bi onom knezu, kao meni, kralju pravde, Šamaši učinio dugom njegovu vladavinu, *da u pravdi vlada svojim podanicima*. Ako onaj knez ne pazi na reči koje sam urezao na mome postolju, moje prokletstvo prezre, ne boji se božijeg prokletstva, ukine zakon koji sam ja dao, moje reči zameni, moj spomenik izmeni, moje ime izbriše, svoje ime onde zapiše³⁾, ili ako, iz straha od prokletstva, naredi da to učini drugi, onaj čovek: kralj, gospodar, patezi⁴⁾ ili građanin⁵⁾, ma ko bio, veliki bog⁶⁾, otac bogova, koji je naredio moju vladavinu, neka bi mu oduzeo sjaj kraljevstva, slomio njegov skiptar, prokleo njegovu sudbinu. Bel, gospodar koji određuje sudbinu, čija je zapovest neizmenljiva, koji moju kraljevinu uzvišuje, neka bi učinio da se digne pobuna koju ne može savladati, dana njegovo stanište dune vetar propasti, neka bi mu u sudbinu dodelio godine uzdaha, kratak život, godine gladi, mrak bez svetlosti, smrt sa otvorenim očima, propast njegove varoši, rasturanje njegovih podanika, ukidanje njegove vladavine, zaborav njegovog imena i uspomene, neka bi zapovedio svojim moćnim ustima. Neka bi Beltis, uzvišena mati, čija je reč u E-kuru⁷⁾ pretežna, gospodarica koja uslišava moje želje, u mestu sudjenja, pred Belom, učinila rdjavom njegovu stvar: opustošenje njegove zemlje, uništenje njegovih podanika, gubitak njegovog života, kao voda, neka bi stavila na usne Bela kralja. Ea, veliki knez, čije su odluke o sudbini glavne, mislilac bogova, sveznajući, koji produžuje dane moga života, neka bi mu oduzeo razum i mudrost, doveo ga u zaborav, na vrelu zatvorio njegove reke, ne

³⁾ Winkler: Kao što je elamitski osvojilac Šutruk Nahunt sve učinio ili nameravao.

⁴⁾ Kohler: namesnik.

⁵⁾ Kohler: ili inače neka ličnost.

Scheil: znamenita ličnost.

⁶⁾ Winkler: Anu.

⁷⁾ Winkler: Deo svemira u kome bogovi stanuju: „Olimp“. Njegova zemaljska prestava jeste hram u Nipuru.

dopustio da u njegovoj zemlji raste žito, hrana ljudi. Neka bi Šamaši, veliki sudija neba i zemlje, koji upravlja svima živim bićima, gospodar kreposti, oborio njegovo kraljevstvo, ne dopustio primenu njegovog prava, učinio nesigurnim njegov put, uništio marš njegovih trupa, učinio da u snu vidi zla predskazanja o uništenju temelja njegovog prestola i o propasti njegove zemlje, neka bi ga osuda Šamaševa odmah pogodila, gore, između živih neka bi ga istrkao, dole, pod zemljom, neka bi njegovu dušu lišio vode. Sin, gospodar neba, bog tvorac, čija porodica blista među bogovima, neka bi mu oduzeo krunu i kraljevski presto, neka bi mu nametnuo tešku krivicu, veliki greh koji ga ne ostavlja, neka bi učinio da dane, mesece, godine svoje vladavine dovrši u uzdasima i suzama, neka bi mu uvećao teret vladavine, neka bi mu u sudbinu dodelio život ravan smrti. Adad, gospodar plodnosti, knez neba i zemlje, moj pomagač, neka bi mu oduzeo kišu neba, vodu u vrelima, neka bi njegovu zemlju uništio gladu i oskudicom, neka bi gnjevom grmio nad njegovom varoš, neka bi njegovu zemlju pretvorio u ruševine. Zamama, veliki ratnik, prvenac E-kura, koji ide pored mene, neka bi na bojnem polju slomio njegovo oružje, neka bi mu dan pretvorio u noć i pobjedu dao njegovom neprijatelju. Ištar, gospodarka bitke i borbe, koja pušta moje oružje, moja milostiva zaštitnica, koja miluje moju vladavinu, neka bi u svom ljutitom srcu, u svojoj velikoj srdžbi, proklela njegovo kraljevstvo, njegovo dobro preobrati u njegovo zlo, na polju bitke i borbe slomila njegovo oružje, pricinila mu nered i pobunu, pobila njegove junake, natopila zemlju njihovom krvi, pokrila polje gomilama leševa njegovih trupa, neka bi ga ne poštedila, neka bi ga predala u ruke njegovih neprijatelja i vezanog odvela u zemlju njegovih neprijatelja. Nergal, jaki među bogovima, čija je borba neodoljiva, koji mi daje pobjedu, neka bi u svojoj sili njegove podanike spalio kao slabu trsku, svojim silnim oružjem odsekao njegove udove, razbio ga kao sliku od gline. Nintu, uzvišena gospodarka zemalja, mati roditeljka, ne dala mu sina, ne dala potomstva u zemljama njegovih podanika. Nin-karak, kćer Anu-a, koja mi je milostiva u E-kuru, neka bi u njegove udove pustila tešku bolest, opaku groznicu, zle rane koje se ne leče, čije biče lekar ne poznaje, koje se zavojem ne mogu ublažiti, koje se, kao ujed smrti, ne mogu otkloniti dokle ne unište njegov život, da uzdiše za svojim mužastvom. Neka bi veliki bogovi neba i zemlje, Anunaki u svojoj ukupnosti, proklestvo i nesreću bacili na temelj i zidove ovog Bara⁸⁾, na njegovu vladavinu, na njegovu zemlju, na njegove ratnike, na njegove podanike i njegove trupe. Neka bi Bel svojom strahovitom kletvom, koja se ne menja, prokleo ga i odmah pogodio.

⁸⁾ Winkler: Hram sunca u Siparu, gde je stojala stela.

ХАМУРАБИЕВА ДРЖАВА.

— Dr. Ludwig Gumpłowicz* —

На сваком листу ново-откривене историје Вавилоније налазимо нову потврду у овој књизи изложене социолошке теорије о држави. Нека нам је, с тога, допуштено, да као последњи одлучан доказ о тачности ове теорије овде наведемо нека места из објективног описа постанка и развића Хамурабиеве државе, како нам га даје славно познати асириолог Dr. Moses Schorr.¹⁾

„Најстарија култура Вавилоније није семитска. Најстарије писмене споменике (Вавилоније) писали су Семити, али не на семитском него на језику потчињених староседелаца, т. ј. на сумерском језику“ Из ове чињенице Schorr с правом закључује: „Кад је постојао сумерски језик, постојало је и домаће становништво, различно од Семита, које је говорило тим језиком и од кога су га Семити свесно или несвесно позајмили.“

„На почетку вавилонске историје, кад се појављују њени први писани споменици, сусрећемо се са Семитима као са господарима земље. Ови освајачи чине најстарији слој досељеника, који су пред крај четвртог столећа(?) пре Христа, напустивши степе Арабије, преплавили долину Еуфрата. На основу доцнијих историских аналогја, као нпр. по начину како нам књига „судија“ описује заузеће Канана од стране Јевреја и како се исто преставља према кореспонденцији пронађеној у Тел-Амарна, можемо себи преставити, како се је у оном времену извршио долазак Семита. Пошто су прво узели незаштићена отворена насеља, где се насељавају у пола толерирани у пола насилно, продиру постепено у утврђене вароши и њима овлађују.

„Отуда долази да нам се најстарија историја Вавилоније преставља као извесан број малих држава, које се групишу око једне веће вароши, која истовремено чини главно седиште религиозног култа. Те вароши, или боље племена која их насељавају, такмиче се међу собом; у споменицима огледају се

* *Der Rassenkampf*. Soziologische Untersuchungen. Zweite durchgesehene und mit Anhang, enthaltend die 1875. erschienene Schrift „Rasse und Staat“ versehene Auflage. Innsbruck 1909. S. 427-433.

¹⁾ Država i društvo u Vavilonu. 1907. Lavov. (Na poljskom).

њихове борбе, чији је резултат образовање већих владавинских комплекса. Те узајамне борбе, и у вези са истима не престане промене политичких констелација, чине садржину вавилонске историје у њеној најстаријој периоди до времена Хамурабиа“.

Као доказ страног, невавилонског порекла господара Вавилоније, асириолозима служи чињеница, што су од имена владалаца Вавилоније само два домаћа вавилонска, док су сва остала језиковно страног, невавилонског порекла. „У том уверењу учвршћени су околношћу, што оригинални вавилонски речници владалачка имена Хамураби и Амисадука преносе на вавилонски језик, превodeћи прво са „Кимту-вапасту“, тј. „велика породица“, а друго са „Кимту-кету“, тј. „праведна породица.“ Но језиковна обележја ових имена, као и многих других, која се налазе у истовременим уговорима и процесним актима, могу бити кананитског или арабљанског порекла. То никако није подређен историски проблем, јер непрекидна владавина једне велике стране династије не допушта никакво друго тумачење до да је неко страно племе потчинило и господарило.“ Овог су гледишта и Winkler и Delitsch. Последњи то гледиште поткрепљује и чињеницом, да се у вавилонским споменицима наилази и на Ја-а-ве доцнијег библијског Јехове. Минхенски асириолог Hommel мишљења је, да је класа која је тада владала у Вавилонији арабљанског порекла.

Али не само у овој књизи изложена теорија постанка и социалног склопа државе, него и сва на овој бази у мојим доцнијим делима развијена теорија о држави, која је заснована на природном закону једнакости бића свих држава света, налази у Хамурабиевој држави ново темељно оправдање и појачање, што ће доказати следећи цитати позајмљени из Schott — овог излагања. Као „природну тенденцију сваке државе“ означио сам (Grundriss der Soziologie, 2. Auflage, S. 253) „непрестано повећање њене моћи, и са тим повећање њене територије“. Илустрацију овог тврђења Schott нам даје из Хамурабиеве државе: „Политичку еволуцију до уједињења целе државе имамо да преставимо на овај начин: Са Саму-аби почиње тако звана вавилонска династија, што значи да се је прво прогласио као самосталан краљ Вавилона и ову варош подигао на достојанство политичке резиденције, док је раније била само седиште зависног кнеза, тако званог патези. Но територија овсга Саму-аби није могла бити велика, пошто истовремено са њим и још 150 година после њега у Јужној Вавилонији, бар у два средишта, у Исиму и у Ларси наизменично, наилазимо на краљеве који се називају као „краљеви Сумера и Акада.“ Извесно је да ова два прва столећа испуњавају борбе између северовавилонских и јужновавилонских владалаца. Први постепено проширују према југу терен свога господарства на рачун последњих, док је шестом краљу

Вавилона, Хамурабиу, пошло за руком да заузме сву Јужну Вавилонију и да је са Северном Вавилонијом споји у једну државу“. Тако је Хамураби постао *semper Augustus* и „умножилац државе“, као што мора бити сваки монарх као израз природно законске тенденције државе, ако неће да падне као жртва другог „умножиоца“. Задатак, који изгледа да у културном развићу човечанства припада великим државама, које апсорбују мале државе, извршила је и Хамурабиева држава: „Последњих 13 односно 25 година његове (Хамурабиеве) владавине испуњавају дела мира: у част богова подигнути су сјајни храмови и кипови и на срећу људи обновљене су вароши, просечени канали који су, просецајући земљу уздуж и попреко, учинили пловним Еуфрат и Тигар и тако омогућили трговачки саобраћај; истовремено је наводњење долине у великој мери унапредило материално благостање. Колика је вредност полагана на ту мрежу од канала показује хроника, у којој се одређивање времена управља према грађењу канала, а и назив канала, као нпр. име од стране Хамурабиа израђеног канала: „Божији благослов“. Ми у данашњим великим државама познајемо те „благословене делатности“ владалаца, али канале који су сада под њима изграђени не означавају скромно као „благодат људи“, него се нпр. просто назива канал цара Вилхелма.

Један други битно једнак моменат, који Хамурабиева држава дели са свима доцнијим па и најмодернијим светским монархијама, јесте следећи: „Од дажбина (поданичких) краљу непрестано се повећава његово приватно имање, за чију је управу такође потребна његова марљива контрола. То његово имање састојало се поред различног земљишног поседа поглавито из стада, која су на разним поседима подељена међу тако зване „краљевске пастире“, који су стајали под особеном контролом покрајинских намесника“.

Приватно имање владалаца повећава се и у модерним монархијама; истина данас се исто не састоји из стада, него, поред земљишног поседа, понајвише из хартија од вредности — но биће ствари остаје исто. „Повећање моћи дома“ вођљни је мотив свих Хамурабиа до данашњег дана!

А однос државе и њеног владоца према цркви и свештеницима! Опис развића истога у Вавилонији, како нам га Schott даје на основу клинастих написа, у ствари је потпуно једнак са односом државе према цркви у модерној Европи (са малим изузецима).

„Краљ фигурира као *summus episcopus*, надзирава послове култа и храмова, издаје заповести за свечану процесију преноса божијег кипа у Вавилон, снабдева житом храмовне магацине, од врховног свештеника лично прима обавештења о личним односима духовника при појединим храмовима и врши разне највише свештеничке функције“.

Ко при овом опису не помишља на *summus episcopus*-а у Берлину или на поглавицу ортодоксне цркве на престолу у Петрограду, на дотације клера и у уставним државама Европе, на сва владарска права, која европски монарси врше у односу на цркву и свештенство?

Укратко, ма куда да погледамо, од највишег врха државе до њених темеља, свуда наилазимо на истоветност бића те социалне природне појаве: нигде ту не морамо говорити о сличностима или аналогијама, но утешно можемо говорити о истоветностима.

Посматрајмо нпр. најближу Хамурабиеву околину, највише достојанственике државе. „Међу државним чиновницима можемо разликовати две врсте, пише Schorr. Једна је произашла из прастарих привилегованих породица дуру: чланови исте заузимају највиша звања, уживају изузетне слободе и смеју пред краљем истицати своје сопствено достојанство... Међу овима, најистакнутије положаје заузимају тако звани патези. Они се помињу већ у најстаријим историским споменицима Вавилоније, али не као достојанственици него као суверени владаци, који сами себи подижу споменике, богови-ма праве храмове и дају богате жртве. Дослован текст њихових записа показује да су они негдашњи суверени, кнежеви или краљеви. Но у време Хамурабија нису више суверени господари, него од краља зависно високо племство које заузима висока звања“. Ко при овом опису одмах не помишља на феудалне породице, које окружују престоле европских монарха и заузимају висока државна и дворска звања, на разне медиатизираних господаре, на Хоенлоје, Лихтенштајне и како се све зову, који су некада били независни династи, па онда потпали под власт велике државе, где сада поред престола заузимају највише положаје — као патези поред Хамурабија.

У Хамурабиевој држави наилазимо и на подређене дворске и најважније државне чиновнике, какви се налазе у доцнијим азијским и европским монархијама.* Прво, разуме се,

* Да се и како се и tada takmičilo за dvorsku službu, i kako se, s druge strane, shvatala dužnost dobrog vladaoца, pokazuju pisma iz novo-asirske periode, iz vremena Asurhadona i Asurbanipala (681—626 pre Hrista), koja su nađena u Asurbanipalovoj biblioteci. Sveštenik Adad-šum-usur pismom moli kralja, da u svoju službu primi njegovog sina Arad-Gulu:

„Kralju, mome gospodaru, tvoj sluga Adad-šum-usur. Slava kralju, mome gospodaru. Neka Nabu i Marduk izobilno blagoslove kralja, moga gospodara. (Taj i taj bog) pozvao je na kraljevsku vlast nad Asirijom ime kralja, moga gospodara. Samaš i Marduk milostivim pogledom dali su kralju, mome gospodaru, povoljno vreme vladavine za kraljevsku vlast nad zemljama, dane prava, godine pravde, obilne kiše, jake prilive, dobru kupovnu cenu. Bogovi su zadovoljni, bogobojažljivost je velika, hramovi su prepuni. Sve su to veliki bogovi neba i zemlje dali u vreme kralja, moga gospodara. Starci poigravaju, mladići podvriskuju, žene i devojke s radošću vrše ženske dužnosti, rađaju, daju život sinovima i kćerima, podmladak napreduje, ko je zbog svog greha osuđen na smrt, kralj, moj gospodar, pomilovao ga

telesna garda, па онда намесници (пахату), који су на челу једне целе области и купе порезу за краља, за тим градоначелници (рабиану), који стоје на челу вароши, најзад краљеве судије итд.

Ако сад, што је у овом случају извесно на свом месту, чиновничку хиерархију посматрамо као оквир у који је обухваћено све становништво, и по својству оквира изведемо закључак о ономе што је њиме обухваћено, тј. о социалној садржини и целој социалној структури народа у Вавилонији: постаје нам јасно да се, у главном, Хамурабиева држава састоји из таквих социалних елемената као и свака друга држава од пре хиљаду година, па и наша модерна културна држава. И ова увек битно једнака социална структура јесте последица увек једнаког постанка државе и њеног развића у велику државу. А високи брежуљци рушевина између Еуфрата и Тигра порађају у нама жалосну слутњу, да је можда такав крај и свих држава, исто тако као што су и њихови почетци и развића истоветна — јер је обележје свега и сваког природног процеса да се одиграва између постанка и нестанка, између рођења и смрти, између почетка и краја; таквом про-

је, i ko je dugo robovao, ti si ga oslobodio. Gladni su zasićeni, tužni utešeni, goli odeveni. Ali smo u njihovoj sredini ožalošćeni ja i Arad-Gula. Sad je kralj, moj gospodar, ljudima u Ninivi pokazao svoju ljubav, plemićima rekao: „Dovedite svoje sinove, oni mogu stupiti u moju službu“. Arad-Gula, moj sin, neka bude s njima u službi kralja. Mi ćemo sa svima ljudima igrati od radosti i blagosiljati kralja, moga gospodara. Koji su na dvoru, nisu ljubazni prema meni, među njima nemam prijatelja, kome dam poklon, neće da progovori za mene. Neka kralj, moj gospodar, ima sažaljenja prema meni.“

Po žalbama na kraju pisma može se dobiti slika o tome kako se radi na dvoru. One pokazuju da su tada, kao i danas na orijentu, bili nužni bakšiši, kad se što htelo postići, pošto sveštenik otvoreno govori kralju o „poklonima“, koje je beskorisno činio. No pisma ukazuju i na postojanje uticajne dvorske klike, koja je umela da spreči pozivanje Arad-Gule u dvorsku službu. I izgleda da Adad-šum-usur zaista ništa nije postigao, jer se u jednom drugom pismu žali:

„... Što se tiče Arad-Gule, roba kralja, moga gospodara, niko ga nije pomenuo. On umire slomljenog srca. Njegov bol(?) potiče od kralja. Kiparis je kralj, moj gospodar, koji mnoge ljude oživljava.“

Možda je neki dobar prijatelj denuncirao Adad-šum-usura kod dvora, tako da kralj nije uzimao u obzir njegovog sina. Da je bilo takvih ljudi, koji su se, kao „lojalni“ podanici, pri naimenovanjima smatrali obavezanim da kralja obaveste, pokazuje ovo interesantno pismo:

„Kralju, mome gospodaru, tvoj sluga Bel-ikiša. Neka Nabu i Marduk blagoslove kralja, moga gospodara. Sluge kuće moga gospodara, koje je kralj, moj gospodar, danas izabrao, Tabala, sin Bel-haran-ah-usura, koga je kralj, moj gospodar, postavio za kapetana, Nabusakip, koga je kralj, moj gospodar, postavio za stalnog adutanta, Emur-ilišu, koga je kralj, moj gospodar, postavio za komornika, ta tri čoveka su pijanice. Kad su pijani, bodu nožem na koga naidu. Kralju, mome gospodaru, dostavio sam što mi je poznato. Kralj, moj gospodar, neka čini kako hoće.“

Ova pisma (i veza između njih) uzeta su, ovde, iz ranije pomenute knjige *Keilschriftbriefe, Staat und Gesellschaft in der babylonisch — assyrischen Briefliteratur*, von Dr. Ernst Klauber, Leipzig 1911. S. 22—25.

цесу подложне су све творевине, дакле и социалне и, пре свега, производи државе. А средство, којим се природа служи да на социалном пољу повлачи своје кругове, јесте увек и вечно борба раса* у својим стално променљивим хиљадоструким облицима.

* Strogo antropološki pojam *rase*, koji je imao u vidu u svom delu „Rasse und Staat“ (1875.), Gumplovic je napustio i taj naziv upotrebljuje više za pojam socialne grupe, kako to sam kaže u delu (S. 196. Anm. 1), iz koga je gornji ovaj prevod. „Jer isto tako, veli autor u tom svom osnovnom delu (S. 195-196), kao što je, s jedne strane, izvesno da danas više nema čistih rasa u strogo prirodjačko-naučnom smislu, koje bi se nalazile u stanju jedinstvenosti prahorde, s druge strane vrlo dobro se mogu označiti kao *rase* sve heterogene etničke, čak socialne grupe i zajednice, koje su u međusobnoj borbi nosioci *istoriskog procesa* (amalgamiranja heterogenog, a ne diferenciranja homogenog S. 186).

„Jer rasa danas ne može nikad i nigde biti samo antropološki pojam u užem smislu reči, nego je već svuda *istoriski pojam*: ona nije produkt samo fiziološkog ili biološkog prirodnog procesa, nego je *produkt istoriskog procesa*, koji je svakako i prirodan proces. Rasa je danas u toku istorije socialnim razvićem postala jedinstvo, i to jedinstvo koje svoj početak ima u duhovnim momentima (jezik, religija, običaj, pravo, kultura itd.) i tek otuda dospeva do najmoćnijeg fizičkog momenta, do istinskog kita koji ga spaja, do jedinstva krvi.

„U koliko su heterogena etnička jedinstva većim ili manjim brojem duhovnih ili telesnih svojstava jedna prema drugima dalja ili bliža ili sasvim strana, u toliko postoje veće ili manje *rasne suprotnosti*. Ali je i najmanja rasna suprotnost već dovoljna, da pod okolnostima izazove borbu i rat.

„A da li su *rase* više ili manje jedna drugoj strane po svojim osobenostima, to ništa ne utiče na prirodu borbe i rata, jer borba i rat imaju svoju *osobenu prinudnu prirodu*, svoj osobeni, krvotočni zakon, koji se uvek i svuda borećim se silno nameće i svaku borbu heterogenih, etničkih i socialnih elemenata čini „borbom rasa“, pa bila suprotnost tih rasa veća ili maja. U ovom značenju, borbe različitih i mnogostrukih heterogenih, etničkih i socialnih jedinstava (Einheiten), grupa i zajednica koje čine *sadržinu istoriskog procesa*, mi nazivamo „borbe rasa...“

РЕЛИГИЈА

Вавилоњана и Асираца.

— Salomon Reinach* —

1. У религији, као и у уметности, Асирија је само наставила Вавилонију, сем што је први ранг дала своје националном богу, бог-орао Ашур.

2. Од врло давне епохе, Вавилоњани су имали космогонију, митологију, ритуал, али како је политичко јединство остварено око 2000. године пре Христа, природно, је да је доста локалних култова допринело формирању њиховог пантеона.

3. Мардук, бог Хамураба, првог краља уједињене Вавилоније, постављен је, од стране Хамураба, на чело пантеона. У његовом храму у Вавилону, Хамураби је издао свој закон у 282 члана, који је крајем 1901. год. пронађен у Сузи. Хамураби је тврдио да је тај закон добио од бога сунца Шамаша, који овде игра исту улогу као библиски бог Синаја. Између Хамурабиевих и Мојсијевих закона постоје сличности, које се не могу објаснити случајношћу. Вавилонски закон ранији је за шест столећа од датума који традиција придаје Мојсијевом закону; ако је, дакле, овај последњи Бог диктирао Мојсију, онда је Бог према Хамураби учинио плагијат...

4. Више вавилонских богова формирају групе од троје зв. триаде, као Ану, бог неба, Бел, бог земље, и Еа, бог понора. Богиње играју мање значајну улогу но богови, са изузетком чувене Иштар, богиње рата и љубави, смрти и живота.

5. Вавилонски анимизам рано је придао живот сунцу (Шамаш), месецу (Син), као и јутарњој и вечерњој звезди (Иштар), земљи (Бел), ватри (Гибил), води (Еа). Али не мање је извесло да су Вавилоњани познавали богове животиње, лафа (Нергал), бика (Ниниб), рибу (Еа или Оанес), голуба (Иштар). Богови, који су произашли из земаљских тотема, имају тенденцију да становиште изберу на небу; грчка митологија је довољан доказ, да ове две концепције, неједнако старе, могу истовремено постојати без штете за веру.

* Orpheus. Histoire générale des religions. Paris 1918. P. 49—57.

6. Благодарећи фрагментима који су нам остали од вавилонског свештеника Бероза (III столеће пре Христа), а нарочито хиљадама клинастоформних докумената, ископаних у Вавилонији и Асирији, доста смо добро обавештени о вавилонским боговима. Имамо прича о створењу, о потопу, о силаску Иштаре у пакао. Општа карактеристика тих прича јесте подређеност људи боговима; они не траже само побожност, него и чистоту и правду. Редактори јеврејске библије, који су знали, бар посредно, легенде о створењу и потопу, учинили су само један корак више на истом путу, утискујући морални карактер свима својим причама.

7. Први богови изашли су из хаоса, замишљеног као море без граница, змај Тиамат. Да би у свету направили ред, морали су се борити против Тиамата и победити га. Мардук води борбу и, после своје победе, постаје поглавица богова; за тим поставља непрелазне границе морској сили. Људи су створени тек доцније, можда од глине. Али они се рђаво одужују доброчинству богова, који одлучују да их униште водом. Еа ову намеру открива у сну вавилонском Ноју, Утнапиштому, који прави ковчег и у њ се затвара са својима. Наступа страховита криза, која уплаши и саме богове. После седам дана, кад је се ковчег зауставио на једном брду, Утнапиштим шаље голуба, за тим ласту; не нашавши где да стану, они се врате. Гавран, пуштен нешто доцније, не врати се. Тада Утнапиштим изађе из ковчега и принесе жртву, чији мирис привлачи богове „као муве“. Ова верзија, савњена са оном по библији, више је примитивног карактера, нарочито неспоразум међу боговима: Бел, који је пустио потоп, пребацује Еу што је спасао једну породицу. У монотеистичкој библији, Бог, напротив, пребацује самом себи: обећава да више неће пуштати потоп, депласирано признање о претераној строгости, у осталом за моралну реформу човечанства излишно, као што су то доказали потоњи догађаји.

8. Бог Тамуз, Адонис Сираца, муж је Иштаре. Умире у пролеће и силази у пакао. Иштар такође силази тамо, да га нађе и да открије извор живе воде, којом би га оживела. На сваким вратима, кроз која треба да прође, стражари јој траже парче одела; на крају, гола стиже у царство мртвих. Земља, лишена Иштаре, постаје неплодна; све се суши и умире. Богови држе савет и одлучују да задовоље богињу. У пркос гњеви богиње Алату, шаљу изасланика који се дохвати живе воде. Тамуз је повраћен у живот и са Иштаром враћа се на земљу.

При читању овог мита, који личи на онај о Деметру и Просперини у Грчкој, природно је да се помишља на вегетацију, спаљену сунцем Вавилоније, која се обнавља са првим кишама. На сличност са историјом Изисе и Озириса није

мање упадљиво и доводи до веровања, да се ради о жртвеном миту. Понова ћемо га наћи говорећи о Феничанима.

9. Гилгамеш, краљ Урука, штићеник Шамаша, има за компањона длакаво биће, Ангиду (име раније читано Еабани), победиоца лафа — без сумње лаф и он сам. На вису Кедар, према Истоку, Иштар се заљуби у Гилгамеша и нуди му своју љубав; али Гилгамеш је одбија, јер зна, да она убија своје љубавнике, Она се онда жали своме оцу, богу Ану, који против Гилгамеша подстакне божанског бика. Гилгамеш и Ангиду убију га. Али на њима лежи проклетство огорчене Иштаре. Ангиду умре; Гилгамеш се огубао и путује за острво Срећних, да тражи савет од свог претка Утнапиштира. На свом путу треба да савлада лафове, шкорпије; најзад стиже на море, где му једна морска богиња показује пут. Гилгамеш стигне и Утнапиштим прича му историју потопа; за тим га мађиском лекаријом лечи од губе. Херој се онда очисти на чистишном извору и покушава да дохвати биљку живота, али му је змија истргне. Очајан што није нашао Ангиду, враћа се у Урук. Успева бар толико, да му се пријатељ појављује у сну и с њим разговара.

10. Имамо неких других фрагмената од легенди о боговима и херојима, где животиње које говоре — орао, змија, лисица — играју значајну улогу као у нашим приповеткама. Један полуисториски, полулегендарни мит приповеда рођење Саргона I, сина непознатог оца, кога његова мати оставља у корпи од трске, на Еуфрату, а спасава га сељак и воли Иштар; благодарећи богињи, он постаје краљ. Општи предмет је онај о Мојсију и Ромулу.

11. Вавилонија и Асирија имале су много богова. Један асирски краљ набројао је, око 860. године, више од 7000 богова и генија. Престављали су их у човечијем облику, богове много чешће но богиње; краљ је први од њихових верних. Ритуал је био врло компликован и састојао се из дугачких формула, које се морале изговорити без погрешке; жртве су сматране за храну богова. У Вавилонији било је моћних свештеника, зналаца тајни, ко и су око храмова, обогатених од стране побожних, образовали наследно свештенство; млади свештеници васпитавани су у школама придодатим храмовима, које су имале библиотеке и архиве. Асирија, војничка држава, свела је свештеника на незнатну улогу или, боље рећи, учинила је краља шефом свештеника. световни и духовни суверен истовремено.

12. Остаје нам велики број химни, серије враџбина и магијских формула. Има много псалма покаяња: болесник, ожалошћеник обраћа се великом богу, кога не именује, преко бога, кога именује, исповеда грехове и моли за милост. Те химне имају несумњив морални значај; оне показују да се богови не гњеви само кад је човек био непажљив према

њима, него и кад је рђаво радио према својим ближњима.

Враџбине и терање ђавола молитвом, што има за циљ да се болесник излечи, т. ј. да се ђаволи нагнају у бегство, садрже употребу лековитих биљки, кађења и умивања, у чему се може поздравити, међу страховитим глупостима, зачетак науке.

13. Исто тако вавилонским враџбинама дугују се први појмови анатомије. Предмет испитивања била је овнујска цигерица, јер се мислило да је живот у цигерици а не у мозгу или у срцу. То није била цигерица ма ког овна, него овна освећеног дугим ритуалом; та цигерица, поставши божанска, пружала је универз у маломе. Иста концепција навела је Вавилоњане да од звезданог неба траже тајну будућности; видећемо, да је њина погрешна наука била мати астрономије.

14. Вавилоњани су разликовали, у свом календару, радне и нерадне дане. Међу овима су били, изгледа, први дани сваке седмице, четири у сваком лунарном месецу: то је вавилонска шабатум, слична библијској суботи, која је задржала неке карактере дана табу, неподобног за свако предузеће, поред новијег карактера дана одмора.

15. Свет смрти је под земљом, у месту ужаса, одакле се нико не може вратити: то је огромна тамница ограђена зидом, вечно мрачна, где се разлиже јечање и стењање. Алату, господарица тога царства, прима мртве сасвим голе. Да би се вратили у живот, ваљало би доспети до извора живота, до биљке живота, који су скривени у пакленом свету. Само неки привилеговани, као Утнапиштим и његова жена, могли су прећи преко вода смрти и доћи на острво Срећних.

16. Обичан рит изгледа да је био сахрањивање; гробови су преливани вином, а изостанак сахране сматрао се за велику несрећу. Но све што се тиче култа мртвих мало нам је познато; супротно Египту, Вавилонија и Асирија оставиле су нам више храмова него гробова.

17. У Вавилонији, где је небо врло ведро, посматрање звезда досиже у далеку прошлост. Веровало се да је то божанско друштво у хармонији са људским друштвом и да се од једнога могла тражити тајна другог. Отуда погрешна наука о астрономији, која је, уведена у Египту, у Грчкој, у Риму, сачувала, до краја старог света, име халдејске науке. Често прогоњени, халдејци су се понова враћали и залуђивали чак и људе на високим местима. Отприлике од VII столећа пре Христа, астрономија је прибавила драгоцену знања о кретањима и помрачењима небеских тела; ти елементи озбиљне науке уродили су плодом код Грка почев од III столећа. Аристарк са Самоса и Селекус из Вавилона више су но на зрели Коперников систем; по њима је сунце центар планетног система и земља је планета која се креће око сунца.

18. Вавилоњани су разликовали седам божанских планета и њихова имена дали су данима недеље. Како су Грци и Римљани следовали њиховом примеру, вавилонска астрономија још живи у именима дана: lundī (понедељак) је дан месеца (lune), mardi (уторак) дан Марса, jeudi (четвртак) дан Јупитера итд. Још више, астролози су веровали да се карактер сваког планетарног божанства утискује ономе ко се роди тога или тога дана: зато ми још говоримо о карактеру лунатичком, марцијалном, јовијалном. Најзад, наше небеске карте уписују имена животиња и других објеката, лаф, бик, рибе, теразије, под којима су Вавилоњани груписали сазвежђе, „фосилни остаци, вели Франц Кимон, биљне митолошке вегетације.“

19. Овај пренос божанских сила на небо имао је две последице. Прво, тамо је постављено боравиште дивинизованих хероја, који су постали звезде, онда боравиште душа умрлих; хришћанска концепција неба дошла је отуда, јер још у јеванђељима сматра се да сви мртви станују под земљом, као у старој библиској доктрини (Јеванђеље по Луки 16²²). На другом месту, сунце, главна звезда у кору планета, постаје манифестација вишњег бога, из чега је произашла, око III, столећа наше ере, нека врста монотеизма, на који је император Аурелије дао свој пристанак, подигавши у Риму величанствен храм Непобитног Сунца; то је била и религија императора Улпијана.

20. Преко библије и грчке науке, ми смо наследници вавилонске религије; она није мртва у целости, и њене најупорније илузије уродиле су плодом истине.



Члв. д.
35990

САДРЖАЈ.

1. Предговор	страна 3
2. Хамурабиев Законик, његов значај	
и садржина	" 5
3. Текст Законика	" 29
4. Хамурабиева држава	" 67
5. Религија Вавилоњана и Асираца	" 73

На страни 8. место §. 120. треба да стоји §. 110.

У оскудици петита ћирилских слова, петит је штампан латиницом.